

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра Туристичного та готельно-ресторанного бізнесу

Допущено до захисту
в. о. завідуючої кафедрою

_____ Кунділовська Т. А.
“ ____ ” _____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності 242 Туризм
за освітньою програмою «Економіка та організація туристичної
діяльності»

за темою:

«Особливості використання історико-культурного потенціалу Одеського
регіону як фактору розвитку туризму»

Виконавець

студентка центру заочної форми навчання

Кісельова Анна Сергіївна

(прізвище, ім'я, по батькові)

/підпис/

Науковий керівник

викладач кафедри туристичного

та готельно-ресторанного бізнесу _____

(науковий ступінь, вчене звання)

Павлоцький Володимир Якович

(прізвище, ім'я, по батькові)

/підпис/

Одеса 2025

АНОТАЦІЯ

**Кісельова А.С. «Особливості використання історико-культурного потенціалу
Одеського регіону як фактору розвитку туризму»**

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра зі спеціальності
«242 Туризм» за освітньою програмою «Економіка та організація туристичної
діяльності».

Одеський національний економічний університет. – Одеса, 2025.

У першому розділі «Теоретичні аспекти історико-культурного потенціалу як чинника розвитку туризму» розглянуті складові та специфіка історико-культурних туристичних ресурсів, досліджено організаційні аспекти розвитку пізнавальних турів на основі історико-культурних ресурсів, вивчено міжнародний досвід використання історико-культурного потенціалу у туристичній діяльності.

У другому розділі «Дослідження історико-культурного потенціалу Одеського регіону» проаналізовано місце Одеської області у рекреаційному потенціалі України, досліджено культурно-історичні об'єкти Одеської області в контексті туристичного потенціалу, виявлені проблеми та виклики у використанні історико-культурного потенціалу Одеського регіону для туристичних цілей.

У третьому розділі «Напрями вдосконалення використання історико-культурного потенціалу Одещини в туристичній сфері» запропоновані шляхи розвитку історико-культурної спадщини як бренду Одеського регіону, та запропоновані стратегії збереження та просування історико-культурної спадщини Одеського регіону.

Ключові слова: туризм, туристичний потенціал, історико-культурний потенціал, Одеський регіон.

ANNOTATION

Kiseleva A.S. "Peculiarities of Using the Historical and Cultural Potential of the Odesa Region as a Factor in Tourism Development"

Bachelor's qualification paper in specialty 242 "Tourism" under the educational program
"Economics and Organization of Tourism Activities".

Odesa National Economic University – Odesa, 2025.

The first chapter, "Theoretical Aspects of Historical and Cultural Potential as a Factor in Tourism Development", examines the components and specifics of historical and cultural tourism resources, explores the organizational aspects of developing educational tours based on historical and cultural resources, and studies international experience in utilizing historical and cultural potential in tourism.

The second chapter, "Study of the Historical and Cultural Potential of the Odesa Region", analyzes the place of the Odesa region within the recreational potential of Ukraine, investigates the cultural and historical sites of the region in the context of tourism potential, and identifies challenges and issues in the use of historical and cultural resources for tourism purposes.

The third chapter, "Directions for Improving the Use of the Historical and Cultural Potential of Odesa in the Tourism Sector", proposes ways of developing historical and cultural heritage as a brand of the Odesa region, and suggests strategies for the preservation and promotion of this heritage.

Keywords: tourism, tourism potential, historical and cultural potential, Odesa region.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретичні аспекти історико-культурного потенціалу як чинника розвитку туризму.....	7
1.1. Складові та специфіка історико-культурних туристичних ресурсів	7
1.2 Організаційні аспекти розвитку пізнавальних турів на основі історико-культурних ресурсів.....	16
1.3. Міжнародний досвід використання історико-культурного потенціалу у туристичній діяльності.....	26
Розділ 2. Дослідження історико-культурного потенціалу Одеського регіону.....	31
2.1 Місце Одеської області у рекреаційному потенціалі України.....	31
2.2. Культурно-історичні об'єкти Одеської області в контексті туристичного потенціалу.....	37
2.3 Проблеми та виклики у використанні історико-культурного потенціалу Одеського регіону для туристичних цілей	53
Розділ 3. Напрями вдосконалення використання історико-культурного потенціалу Одещини в туристичній сфері.....	62
3.1 Шляхи розвитку історико-культурної спадщини як бренду Одеського регіону.....	62
3.2 Стратегії збереження та просування історико-культурної спадщини Одеського регіону.....	71
Висновки.....	78
Список використаних джерел.....	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах зростання ролі сфери туризму в соціально-економічному розвитку регіонів особливого значення набуває ефективне використання історико-культурного потенціалу як стратегічного ресурсу формування конкурентоспроможного туристичного продукту. Одеський регіон має надзвичайно багату культурну спадщину, що включає численні пам'ятки архітектури, археологічні об'єкти, історичні локації, музейні комплекси, культурно-мистецькі події, які формують унікальний туристичний образ регіону. Водночас значна частина цього потенціалу використовується недостатньо ефективно, що зумовлено як об'єктивними (інфраструктурними, організаційними, фінансовими), так і суб'єктивними чинниками (низький рівень промоції, слабка інтеграція в туристичні маршрути, недостатня взаємодія між культурною та туристичною сферами).

Актуальність теми також обумовлюється потребою у збереженні культурної спадщини в умовах глобалізаційних викликів, цифровізації суспільства та змін у мотиваційних пріоритетах сучасного туриста, який дедалі частіше надає перевагу змістовному, культурно збагаченому дозвіллю. Використання історико-культурного потенціалу в туризмі сприяє не лише економічному зростанню, а й формуванню позитивного іміджу регіону, підвищенню рівня ідентичності місцевих громад, збереженню культурної унікальності. Саме тому наукове осмислення особливостей використання історико-культурного потенціалу Одеського регіону як чинника розвитку туризму є своєчасним і важливим, оскільки воно дозволяє обґрунтувати напрями удосконалення туристичної політики, спрямованої на сталий розвиток території та її інтеграцію у національний і міжнародний туристичний простір.

Метою дослідження є дослідження особливостей використання історико-культурного потенціалу в Одеському регіоні.

Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення наступних завдань:

- вивчити складові та специфіка історико-культурних туристичних ресурсів;
- дослідити організаційні аспекти розвитку пізнавальних турів на основі історико-культурних ресурсів;
- розглянути міжнародний досвід використання історико-культурного потенціалу у туристичній діяльності;
- проаналізувати місце Одеської області у рекреаційному потенціалі України;
- дослідити культурно-історичні об'єкти Одеської області в контексті туристичного потенціалу;
- визначити проблеми та виклики у використанні історико-культурного потенціалу Одеського регіону для туристичних цілей ;
- запропонувати шляхи розвитку історико-культурної спадщини як бренду Одеського регіону
- запропонувати стратегії збереження та просування історико-культурної спадщини Одеського регіону.

Об'єктом дослідження є процес удосконалення використання історико-культурного потенціалу Одеського регіону.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та практичних питань використання історико-культурного потенціалу Одеського регіону.

Методи дослідження. Для написання кваліфікаційної роботи було використано комплекс наукових методів, які дозволили здійснити всебічний аналіз історико-культурного потенціалу Одеського регіону як чинника розвитку туризму. Зокрема, застосовувався метод аналізу та узагальнення наукової літератури з метою дослідження теоретичних підходів до визначення поняття «історико-культурний потенціал», його структурних елементів та значення для туристичної діяльності. Системний підхід забезпечив

комплексний розгляд взаємозв'язків між історико-культурними ресурсами та розвитком туристичної сфери в регіоні, враховуючи соціально-економічні, культурні та управлінські аспекти. Для вивчення просторового розміщення туристично привабливих історико-культурних об'єктів використовувався картографічний аналіз. Статистичний метод дав змогу оцінити сучасний стан туристичної активності в Одеській області, зокрема кількісні показники відвідуваності об'єктів культурної спадщини та загальні тенденції у сфері туризму. З метою виявлення найкращих міжнародних практик застосовувався порівняльний аналіз, що дозволив співставити вітчизняний і зарубіжний досвід у сфері використання культурної спадщини для туристичних цілей. Крім того, метод кейс-стаді дав змогу здійснити поглиблений аналіз окремих об'єктів історико-культурної спадщини. **Теоретична та методологічна основа дослідження** базується на наукових працях провідних українських вчених, таких як Герасименко В.Г., Яременко С.Г., Давиденко І.В. та інших, а також на законодавчих та нормативних актах України, методиках Всесвітньої туристичної організації, інструкціях, що регламентують діяльність суб'єктів господарювання, а також на довідково-інформаційних виданнях і статистичних даних.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (42). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 86 сторінки комп'ютерного тексту. Робота містить 14 таблиць, 6 рисунків.

Публікації за темою кваліфікаційної роботи.

Кісельова А.С. Роль історико-культурних об'єктів у формуванні туристичного іміджу Одеси. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України». 10 квітня, 2025 р., м. Одеса.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ЧИННИКА РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ.

1.1. Складові та специфіка історико-культурних туристичних ресурсів

Туристичні ресурси являють собою сукупність об'єктивних характеристик природного, історико-культурного, соціального, матеріального та нематеріального середовища, що мають потенційну або актуальну здатність задовольняти потреби туристів у відпочинку, пізнанні, оздоровленні, рекреації та духовному збагаченні. Це комплекс елементів, які викликають інтерес і мотивують до подорожей, формуючи привабливість тієї чи іншої території для організації туристичної діяльності.

До складу туристичних ресурсів входять не лише матеріальні об'єкти, такі як природні ландшафти, кліматичні умови, водні ресурси, архітектурні пам'ятки, музеї, об'єкти історико-культурної спадщини, а й нематеріальні фактори— психологічний комфорт, гостинність місцевого населення, атмосфера автентичності, тиша, екологічна чистота середовища, локальні традиції, свята, рівень сервісу, доступність інформації та розважальних можливостей.

Важливо підкреслити, що туристичні ресурси — це не лише ізольовані об'єкти, а їх комплексне поєднання, яке створює унікальну територіальну пропозицію для туриста. Ресурсний потенціал території прямо впливає на формування туристичного продукту, визначає специфіку туризму (рекреаційний, культурно-пізнавальний, оздоровчий, пригодницький тощо) та рівень її конкурентоспроможності на туристичному ринку. Відсутність або недостатній розвиток туристичних ресурсів суттєво обмежує можливості території щодо залучення туристичних потоків, знижує її привабливість і перешкоджає формуванню ефективної туристичної інфраструктури. Таким чином, наявність якісних, різноманітних і конкурентоздатних туристичних

ресурсів є ключовою передумовою для розвитку туризму як виду господарської діяльності та соціокультурного явища.

У межах рекреаційної географії туристичні ресурси розглядаються як сукупність природних та антропогенних геосистем, об'єктів і явищ навколишнього середовища, а також штучно створених елементів (артефактів), які мають сприятливі властивості для рекреаційного використання та володіють певною споживчою цінністю. Ці ресурси здатні забезпечити умови для організації різноманітних видів відпочинку, оздоровлення, активного дозвілля та інших форм рекреаційної діяльності, орієнтованої на задоволення фізіологічних, емоційних, культурних і пізнавальних потреб індивіда.

Природні геосистеми охоплюють компоненти довкілля, такі як кліматичні умови, водні об'єкти, рослинність, рельєф, ландшафтна різноманітність, мінерально-сировинні ресурси тощо, які мають рекреаційну привабливість і можуть використовуватись для оздоровчих та пізнавальних цілей. Антропогенні ресурси включають створені або модифіковані людиною об'єкти – історико-культурні пам'ятки, архітектурні комплекси, музеї, інженерно-технічну інфраструктуру, культурні ландшафти, а також нематеріальні елементи культурної спадщини, які становлять інтерес для туристів.

Використання таких ресурсів для рекреаційної діяльності можливе лише за умови відповідності низці факторів: технологічній готовності до їх експлуатації (наявність інфраструктури, засобів пересування, сервісних послуг), часовій доцільності (сезонність, тривалість рекреаційного циклу), а також економічній доступності для певної соціальної групи чи контингенту населення. Таким чином, у контексті рекреаційної географії туристичні ресурси набувають значення як базисний компонент рекреаційного потенціалу території, що зумовлює просторову організацію туризму, визначає його функціональне навантаження, формує основу для розвитку туристичної

інфраструктури та забезпечує передумови для реалізації рекреаційної функції регіону.

Туристичні ресурси становлять фундаментальну складову процесу формування туристичного продукту та визначення його ринкової пропозиції. Саме наявність і якість таких ресурсів зумовлюють можливості території щодо організації туристичної діяльності, її привабливість для різних категорій споживачів туристичних послуг та рівень конкурентоспроможності регіону на внутрішньому й міжнародному туристичних ринках. У найширшому розумінні до туристичних ресурсів належить увесь спектр природних, антропогенних, культурно-історичних, соціально-економічних, інфраструктурних та нематеріальних елементів, які можуть бути залучені до туристичної діяльності в межах певної території з метою забезпечення привабливих умов для подорожей, відпочинку, пізнання, оздоровлення та розваг.

У контексті розгляду туризму як однієї з форм рекреаційної діяльності, поняття «туристичні ресурси» часто ототожнюються з категорією «рекреаційні ресурси». З точки зору наукової парадигми рекреаційної географії, рекреаційні ресурси — це не лише природні передумови (ландшафт, клімат, гідрографія, флора, фауна), але й сукупність соціально-економічних характеристик, культурних і духовних цінностей, які разом створюють умови для задоволення рекреаційних потреб людини. Йдеться про фізичне відновлення, психоемоційне розвантаження, духовне збагачення та активне проведення дозвілля.

Деякі дослідники трактують рекреаційні ресурси як інтегративну категорію, що охоплює природно-ресурсний потенціал території, історико-культурну спадщину, а також рівень соціальної інфраструктури, який забезпечує реалізацію рекреаційної функції. Отже, туристичні ресурси, розглянуті крізь призму рекреаційного підходу, набувають комплексного значення як фактори, що визначають не лише просторову організацію

туристичної діяльності, а й якість життя, екологічну безпеку, культурну ідентичність та соціально-економічну динаміку регіонів.

Використання туристичних ресурсів та туристичних об'єктів у сфері туризму ґрунтується, насамперед, на наявності стійкого туристського інтересу, що виступає головним мотиваційним чинником подорожі, а також на здатності цих ресурсів формувати яскраві, емоційно насичені туристські враження. Туристський інтерес – це складне психосоціальне явище, яке відображає індивідуальні та колективні потреби у пізнанні, естетичному сприйнятті, відпочинку, зміні соціального середовища та отриманні нових досвідів. Саме цей інтерес детермінує вибір туристами певних напрямків, об'єктів і видів активності.

Туристські ресурси – як природного, так і антропогенного походження – набувають практичного значення лише за умови, що вони здатні викликати у потенційних споживачів емоційний відгук, задовольнити пізнавальні або рекреаційні потреби й створити незабутні враження, які є основним «продуктом» туристичної діяльності. Враження, у свою чергу, – це суб'єктивна емоційно-оцінна реакція на взаємодію з навколишнім середовищем під час подорожі, що визначає ступінь задоволення туриста і впливає на його майбутню поведінку як споживача туристичних послуг (зокрема лояльність до DESTИНАЦІЇ, готовність до повторного візиту, рекомендації іншим тощо).

Таким чином, ефективне функціонування туристичного сектору неможливе без врахування психологічних аспектів сприйняття ресурсів і об'єктів туризму. Саме цінність, яку надає турист цим елементам у процесі особистого переживання, трансформує потенціал території на реальну туристичну привабливість. Отже, туристський інтерес і враження виступають ключовими детермінантами попиту, визначаючи актуальність, інтенсивність і сталість використання туристичних ресурсів у практичній діяльності.

Історико-культурні туристичні ресурси становлять комплекс об'єктів матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, що сформувалися

внаслідок тривалого історико-соціального розвитку конкретної території і мають значну цінність з позицій історії, культури, етнології, мистецтва, релігії та архітектури. Ці ресурси є носіями інформаційної, символічної та естетичної функцій, виконуючи роль своєрідного «культурного коду» регіону, здатного задовольняти пізнавальні, емоційно-естетичні та духовні потреби туристів.

До складу історико-культурних рекреаційних ресурсів включаються різноманітні об'єкти, які виступають матеріальними свідченнями історичного поступу суспільства: пам'ятки археології, об'єкти історичної забудови, культові споруди, оборонні фортифікації, замки, палаци, храми, меморіальні комплекси, музеї, історико-культурні заповідники, а також сучасні архітектурні ансамблі, що мають художню або соціальну цінність. Окреме місце посідають споруди й заклади культури, освіти, науки й спорту, які, незважаючи на відносну сучасність, є важливими для формування культурного ландшафту території та представляють інтерес для певних цільових аудиторій туристів.

Значення історико-культурних туристичних ресурсів полягає не лише у збереженні й популяризації національної та регіональної спадщини, а й у їх високому потенціалі для соціально-економічного розвитку територій. Вони є каталізаторами формування туристичного іміджу DESTINATION, розвитку культурного, пізнавального, подієвого туризму, сприяють міжкультурній комунікації та створюють додану вартість у межах туристичного продукту. Рациональне залучення цих ресурсів до туристичної діяльності потребує системного підходу до їх охорони, інтерпретації, інтеграції в інфраструктурні мережі та просування на туристичному ринку.

Культурно-пізнавальний туризм становить важливий сегмент туристичної діяльності, що відіграє подвійне функціональне значення: з одного боку, він слугує потужним інструментом популяризації культурної спадщини, з іншого – є базисом для проведення наукових досліджень у сфері культури, мистецтва, етнології, соціальної антропології та інших гуманітарних

наук. Через механізми культурно-пізнавального туризму забезпечується процес цілеспрямованого занурення особистості в культурне середовище, відбувається ознайомлення з історико-культурними традиціями, звичаями, мистецькими надбаннями та духовними цінностями конкретного регіону або країни.

У науковому осмисленні феномену культурно-пізнавального туризму важливе місце займають праці професора Мілени Драгічевіч-Шешич, які сприяли формуванню концептуальних засад цього напрямку. Її дослідження дозволили структурувати види культурно-пізнавального туризму за критеріями мотивацій, форм споживання культури, ступеня залучення туриста до культурного процесу, а також за типом об'єктів культурної спадщини, які виступають предметом туристичного інтересу.

У результаті її наукових напрацювань була розроблена класифікаційна модель культурно-пізнавального туризму, яка охоплює різноманітні його форми — від пасивного споживання культурного продукту (відвідування музеїв, виставок, архітектурних ансамблів) до активної участі у культурному житті місцевих спільнот (майстер-класи, фестивалі, етнокультурні події, креативний туризм тощо). Такий підхід дозволяє розглядати культурно-пізнавальний туризм як багаторівневу систему, що поєднує рекреаційно-пізнавальні, освітньо-комунікативні та соціокультурні функції.

Таким чином, культурно-пізнавальний туризм є не лише формою дозвілля, але й важливим чинником міжкультурного діалогу, засобом збереження та репрезентації нематеріальної культурної спадщини, а також платформою для міждисциплінарних досліджень у сфері культури, туризмології та регіонального розвитку.

У міжнародній науковій літературі поняття культурно-пізнавального туризму розглядається крізь призму широкого спектра соціокультурних та гуманітарних підходів, що дозволяють осмислити його як складне явище, пов'язане із міжкультурною комунікацією, пізнавальною активністю та

символічним споживанням культури. Зокрема, культурно-пізнавальний туризм трактується:

1. Як унікальний простір дослідження механізмів культурної репрезентації та відтворення, в межах якого турист виступає не лише спостерігачем, але й активним інтерпретатором культурних сенсів, закладених у мистецтві, архітектурі, традиціях, локальних наративах тощо. Таким чином, туризм слугує своєрідною платформою для аналізу взаємодії глобального і локального в культурному контексті.

2. Як форма символічного споживання культурних артефактів і практик, що охоплює широке коло об'єктів: твори мистецтва, пам'ятки архітектури, історико-культурну спадщину, фольклорні вистави, ремесла, гастрономічні традиції та інші прояви матеріальної й нематеріальної культури. У цьому аспекті культурно-пізнавальний туризм постає як засіб опанування культурного багатства людства через безпосередній досвід і спілкування з автентичним культурним середовищем.

З огляду на специфіку культурно-пізнавального туризму як соціокультурного феномену, доцільним є розмежування його ресурсного потенціалу на окремі типологічні групи. У науковому дискурсі виокремлюють два основних типи культурно-пізнавальних ресурсів:

- матеріальні (предметні) ресурси – об'єкти, що мають фізичну форму та історико-культурну цінність. До цієї групи належать архітектурні та археологічні пам'ятки, музеї, сакральні споруди, історичні центри міст, театри, галереї, традиційні ремісничі майстерні, а також інфраструктурні елементи, що дозволяють здійснювати доступ до культурного досвіду;

- нематеріальні (непредметні) ресурси – культурні практики, звичаї, фольклор, усна народна творчість, музичні й танцювальні традиції, етнокультурні ритуали, гастрономічна культура, народні обряди, мова і ментальні моделі, які формують унікальне культурне тло дестинації. Вони є носіями автентичності та культурної ідентичності територій і потребують

делікатного підходу до їх презентації, збереження та інтерпретації в туристичному середовищі.

Узагальнено, культурно-пізнавальний туризм розвивається на основі багатошарового ресурсного фундаменту, що поєднує матеріальні свідчення культурної спадщини та живі елементи культурної традиції. Ефективне залучення та адаптація цих ресурсів до потреб туристичної галузі забезпечують не лише формування конкурентоспроможного туристичного продукту, а й сприяють сталому розвитку культурного середовища, збереженню автентичності та поглибленню міжкультурного діалогу.

Культурно-пізнавальні ресурси виступають однією з ключових передумов ефективної організації культурно-орієнтованих форм рекреаційної діяльності, що спрямовані на задоволення пізнавальних, естетичних і духовних потреб індивіда. Їх наявність забезпечує змістове наповнення рекреаційного процесу, сприяє розширенню світогляду туриста, формує ціннісне ставлення до культурної спадщини, а також виконує вагомую соціально-виховну та гуманітарну функцію. Завдяки інтеграції культурно-пізнавальних ресурсів у туристичну діяльність, туризм перетворюється на інструмент збереження, трансляції та популяризації національної й світової культурної спадщини.

У структурі культурно-історичних об'єктів, які формують основу культурно-пізнавальних ресурсів, доцільно виділити дві основні групи:

- матеріальні (фізично відчутні) об'єкти, що мають конкретну просторову локалізацію та історико-культурну цінність. До них належать архітектурні пам'ятки, археологічні знахідки, культові споруди, музеї, художні галереї, меморіальні комплекси, елементи міського середовища, традиційні поселення, а також інші об'єкти, що збереглися як результат людської творчості протягом історичного розвитку;
- духовні (нематеріальні) компоненти, які відображають інтелектуальну, емоційну та ідеологічну складову культурної спадщини. До цієї групи

належать міфи, легенди, усна народна творчість, звичаї, обряди, народні ремесла, мова, музичні й танцювальні традиції, гастрономічна культура та інші елементи нематеріальної культурної ідентичності, що передаються з покоління в покоління.

Варто зазначити, що не всі історико-культурні елементи минулого автоматично набувають статусу культурно-пізнавальних ресурсів. Такий статус вони отримують лише за умови їхньої туристичної привабливості, доступності, автентичності та здатності викликати інтерес з боку цільових туристичних аудиторій. Іншими словами, частина історико-культурної спадщини може залишатися за межами туристичної індустрії через брак відповідної інфраструктури, незадовільний стан збереження об'єкта, або ж через відсутність належного маркетингового супроводу й соціальної зацікавленості.

Таблиця 1.1

Види пам'яток історії та культури

Категорія пам'яток	Підкатегорії / Приклади
Археологічні пам'ятки	Стоянки первісної людини, кургани, городища, залишки давніх поселень, фортифікаційні споруди
Історичні пам'ятки	Місця важливих історичних подій, могили видатних діячів, бойові поля, будівлі урядових установ
Архітектурні пам'ятки	Храми, фортеці, палаци, житлові та громадські споруди, вежі, мости, ансамблі історичних центрів
Містобудівні пам'ятки	Історичні плани міст, забудова кварталів, площі, вулиці, комплекси історичного середовища
Меморіальні пам'ятки	Пам'ятники, обеліски, надгробки, меморіальні комплекси, монументальні скульптури
Етнографічні пам'ятки	Традиційні селянські садиби, млини, кузні, зразки народної архітектури, ремісничі об'єкти
Мистецькі пам'ятки	Картини, фрески, мозаїки, скульптури, ікони, прикладне мистецтво
Літературні й музичні об'єкти	Місця, пов'язані з творчістю письменників і композиторів, музеї-квартири, бібліотеки, архіви
Письмові джерела	Манускрипти, хроніки, літописи, стародруки, документи державного значення
Культурні ландшафти	Природно-історичні території, що сформувалися під впливом людської діяльності (наприклад, сади, тераси, священні місця)

Джерело: [16]

Пам'ятки історії та культури становлять надзвичайно різноманітний пласт культурно-історичної спадщини, що має важливе значення для формування національної ідентичності, збереження історичної пам'яті та розвитку культурно-пізнавального туризму. Умовний поділ пам'яток на категорії – археологічні, історичні, архітектурні, містобудівні, меморіальні, етнографічні, мистецькі, літературні, музичні, письмові джерела й культурні ландшафти – дозволяє систематизувати туристичні ресурси відповідно до їх походження, функціонального призначення та ступеня залучення в туристичну діяльність. Такий підхід не лише сприяє ефективнішій організації туристичного процесу, а й забезпечує належну охорону й популяризацію цінностей, які мають матеріальне та духовне значення. Залучення широкого спектра історико-культурних об'єктів у туристичну діяльність створює умови для формування сталого культурного туризму, який водночас виконує освітню, виховну та естетичну функції.

1.2 Організаційні аспекти розвитку пізнавальних турів на основі історико-культурних ресурсів

Міждержавний стандарт «Проектування туристичних послуг» регламентує основні принципи, вимоги та етапи підготовки документації, необхідної під час процесу створення туристичних послуг. Його впровадження спрямоване на уніфікацію підходів до розробки туристичного продукту, забезпечення його якості та відповідності сучасним вимогам туристичного ринку. Цей стандарт розрахований на широке коло суб'єктів господарювання у сфері туризму – зокрема на туристичні підприємства, туроператорів, турагентів, екскурсійні бюро, а також на фізичних осіб-підприємців, які здійснюють діяльність з організації та надання туристичних послуг, незалежно від їх організаційно-правової форми або форми власності.

Функціональне призначення стандарту полягає не лише в технічному регламентуванні процедури проектування, а й у методичному супроводі

фахівців у процесі створення туристичних продуктів. Документ виступає в ролі своєрідного навчального, інформаційного та роз'яснювального ресурсу, що надає чіткі орієнтири для професійного розроблення комплексних туристичних послуг і окремих елементів туристично-екскурсійного обслуговування.

Завдяки стандарту визначаються ключові етапи проектування (табл.1.2), починаючи з аналізу потреб споживачів і дослідження туристичних ресурсів, і закінчуючи розробкою маршруту, логістики, супровідної інформації, умов реалізації та оцінки ефективності туристичних послуг. Таким чином, «Проектування туристичних послуг» є інструментом систематизації, планування і забезпечення високої якості туристичного сервісу в усіх його проявах, що, у свою чергу, сприяє підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів туристичної діяльності на внутрішньому й міжнародному ринках.

Таблиця 1.2

Етапи проектування туристичної послуги

Етап проектування туристичної послуги	Зміст етапу
Встановлення нормованих характеристик послуги	Визначення основних параметрів, вимог і очікувань до туристичної послуги
Встановлення технології процесу обслуговування туристів	Розробка послідовності дій з обслуговування клієнтів
Розробка технологічної документації	Створення документів, що описують туристичну послугу та процес її надання
Визначення методів контролю якості	Обґрунтування способів перевірки відповідності послуги встановленим нормам
Аналіз проекту	Оцінка ефективності, доцільності та конкурентоспроможності туристичної послуги
Подання проекту на затвердження	Передача документації на розгляд та затвердження відповідними органами або керівництвом

Джерело: [38]

Процес розробки туристичного туру розпочинається з генерування оригінальної, креативної ідеї, яка має стати основою для створення унікального туристичного продукту. Важливо одразу визначити тематику майбутнього туру, що відображатиме його концепцію, змістове наповнення та відповідатиме очікуванням цільової аудиторії. Тематика може бути

культурною, пригодницькою, гастрономічною, екологічною, пізнавальною, рекреаційною тощо, залежно від попиту на ринку та доступних ресурсів. Одночасно з цим етапом розробляється назва туру, яка повинна бути яскравою, запам'ятовуваною, комерційно привабливою і водночас змістовною. Вона має чітко передавати основну ідею, призначення та емоційне навантаження маршруту, викликаючи зацікавленість у потенційних туристів.

Після формування загальної ідеї й назви визначаються ключові характеристики туру – його тривалість, сезонність, географічне охоплення, інтенсивність навантаження, категорія туристів, рівень комфорту, орієнтовна ціна тощо. Саме на цьому етапі формуються загальні риси, які згодом будуть деталізовані у процесі подальшого проектування. Паралельно з цими завданнями важливо розпочати аналіз потенційних партнерів і постачальників послуг, зокрема готелів, транспортних компаній, екскурсководів, ресторанів, страхових компаній, об'єктів відвідування, місцевих туроператорів тощо. Співпраця з надійними партнерами забезпечує якість туру, його безпеку, зручність і конкурентоспроможність.

Також необхідно сформувати комплекс основних і додаткових туристичних послуг, які увійдуть до складу туру. Основні послуги, як правило, включають транспортне обслуговування, проживання, харчування та екскурсійну програму. Додаткові послуги можуть охоплювати страхування, трансфери, культурно-розважальні заходи, послуги гіда-перекладача, фотозйомку, сувенірне обслуговування та інші елементи, які підвищують привабливість туру і сприяють зростанню лояльності туристів. Таким чином, початковий етап створення туру є надзвичайно важливим і вимагає комплексного, творчого та стратегічного підходу, що забезпечить високу якість продукту та його успішне просування на туристичному ринку.

Після формування концепції майбутнього туристичного продукту наступним кроком є розроблення детальної технології створення нового

туристичного маршруту, яка передбачає комплексний і системний підхід до кожного його етапу. У першу чергу необхідно надати загальну характеристику туру, акцентуючи увагу на його основному спрямуванні — культурно-пізнавальному, оздоровчому, пригодницькому, екологічному, гастрономічному, паломницькому тощо. Цей опис має відображати цільову аудиторію, тип туру (індивідуальний, груповий, сімейний, молодіжний тощо), рівень комфорту, тривалість, сезонність і географічну зону реалізації.

Далі здійснюється обґрунтований вибір населених пунктів або туристичних локацій, які входять до маршруту. При цьому враховується не лише їхня привабливість для туристів, а й логістичні аспекти (зручність сполучення, наявність інфраструктури), безпека, культурно-історичне чи природне значення. Кожен пункт маршруту повинен мати чітку мотивацію для включення, пов'язану з концепцією туру. Наступним етапом є розробка схеми маршруту, яка включає послідовність відвідування об'єктів, часові рамки перебування у кожному пункті, типи туристичного обслуговування, що передбачаються на кожному етапі — транспортне, екскурсійне, готельне, харчування, дозвілля, інформаційний супровід тощо.

Особливу увагу слід приділити вибору партнерів-постачальників послуг у кожному пункті маршруту. При цьому враховується рівень наданих ними послуг відповідно до обраного класу обслуговування (економ, стандарт, комфорт, преміум). Важливо проводити попередні перемовини, оцінювати якість сервісу, цінову політику та рівень відповідальності партнерів. Далі формується детальна програма перебування та обслуговування туристичної групи, яка містить покроковий розклад подій: екскурсії, поселення, харчування, переїзди, вільний час, культурно-розважальні заходи тощо. Ця програма має бути логічно структурованою, збалансованою за навантаженням і відповідати очікуванням туристів.

Не менш важливо проаналізувати організаційні можливості туроператора щодо забезпечення туру: наявність кваліфікованого персоналу

(менеджери, супроводжуючі, гіді), технічної бази (транспорт, засоби комунікації), матеріальних ресурсів (договори з партнерами, фінансові гарантії) тощо. На основі зібраної інформації проводиться економічне обґрунтування вартості туру. Складається кошторис, який враховує витрати на основні та додаткові послуги, комісійні виплати, податки, резервні фонди. Проводиться аналіз собівартості, націнки та кінцевої ціни туру для споживача. Одночасно готується інформаційно-методичне забезпечення туру, яке може включати інформаційний листок мандрівника (із зазначенням умов участі, особливостей маршруту, порад та правил поведінки), інструктажі, довідкові матеріали для персоналу, карту маршруту, опис об'єктів тощо.

Важливим компонентом є рекламно-промоційне забезпечення туру, що включає розробку привабливих буклетів, проспектів, афіш, банерів, онлайн-презентацій, відеороликів, сторінок у соцмережах і на туристичних порталах. Метою є створення позитивного іміджу туру та залучення цільової аудиторії. Окрему увагу персонал туристичної компанії приділяє дотриманню туристичних формальностей. Це включає організацію страхування туристів (медичне, від нещасного випадку, багажне), перевірку наявності візових вимог, умов перетину кордонів, правил в'їзду-виїзду. Також обов'язково розглядаються умови забезпечення безпеки туристів під час перебування на маршруті, включаючи можливі ризики, шляхи евакуації, інструктаж з техніки безпеки, зв'язок з місцевими службами допомоги.

Таким чином, формування нового туристичного маршруту є багаторівневим процесом, який поєднує творчий підхід із чіткими технологічними, організаційними та економічними розрахунками, що забезпечують якість і конкурентоспроможність туристичного продукту на ринку.

У разі необхідності туристи можуть бути забезпечені проїзними документами (квитками на залізничний, авіаційний, автомобільний або інший вид транспорту), оформлення яких покладається на туристичне підприємство

або його партнерів. З метою централізованої організації туристичного обслуговування ці документи, разом з іншими матеріалами, що входять до складу робочої документації туру (програма перебування, списки туристів, страхові поліси, ваучери тощо), можуть передаватися офіційно призначеному керівникові туристичної групи або фахівцеві туристичного супроводу.

До таких фахівців належать провідники, груповоди, інструктори, екскурсоводи та інші особи, наділені відповідними повноваженнями та кваліфікацією. Вони виконують організаційні, координаційні та контрольні функції під час реалізації туристичного маршруту. Основним їхнім обов'язком є забезпечення безперебійного виконання затвердженої програми обслуговування туристів, включаючи своєчасне пересування за визначеним графіком маршруту, контроль за якістю наданих послуг, а також реагування на можливі зміни у логістиці або позаштатні ситуації.

Крім того, фахівець туристичного супроводу несе повну відповідальність за дотримання вимог техніки безпеки під час пересування, екскурсій, дозвілля та інших заходів, що входять до туристичної програми. Він має бути обізнаний з потенційними ризиками, мати навички надання першої допомоги, орієнтуватися в маршруті та комунікувати з місцевими службами в разі потреби.

Таким чином, функції керівника туристичної групи чи супроводжуючого спеціаліста є надзвичайно важливими в системі туристичного обслуговування, оскільки вони забезпечують зв'язок між туристами та організатором туру, гарантують виконання договірних зобов'язань і створюють умови для безпечного та комфортного перебування туристів під час подорожі.

Розробка та реалізація туру представлені на рис.1.1

Процес розробки маршруту туристичної подорожі передбачає детальне опрацювання його траси, що охоплює кілька ключових етапів.

Рис. 1.1 Етапи організації роботи туристського підприємства розробки туру
Джерело: [38]

Передусім необхідно сформулювати перелік об'єктів туристичного інтересу, які планується включити до програми туру. До таких об'єктів можуть належати пам'ятки історії, культури, архітектури, природні ландшафти, музеї, культурно-розважальні комплекси, інфраструктурні об'єкти тощо. Їх вибір має відповідати загальній концепції туру та інтересам цільової аудиторії.

Наступним кроком є визначення кількості запланованих до відвідування об'єктів протягом кожного дня перебування туристів. Це дозволяє оптимально розподілити навантаження, забезпечити комфортний ритм подорожі та уникнути фізичної перевтоми туристів. При цьому важливо враховувати час на трансфери, харчування, відпочинок, екскурсії та вільний час. Також слід встановити основні населені пункти, в яких туристи здійснюватимуть зупинки на нічліг, харчування або огляд визначних місць. Кожен такий населений пункт потребує короткої характеристики – вказуються його туристична привабливість, інфраструктурні можливості, зручність логістичного розташування, а також доцільність його включення в маршрут з точки зору безпеки, сервісу й наявності партнерських закладів (готелі, ресторани,

транспортні компанії тощо). Окремо визначається загальна тривалість туру, що враховує кількість днів, витрачених на дорогу, екскурсійну програму та інші заходи, включені до маршруту. Тривалість подорожі має відповідати меті туру, сезонності, платоспроможності споживача та ряду інших факторів, що впливають на вибір туристичного продукту.

Особливу увагу слід приділити документальному забезпеченню туру (табл. 1.3), яке є невід’ємною складовою ефективної організації туристичної подорожі. До нього належать програми перебування, маршрутні листи, графіки пересування, страхові поліси, договірні документи з партнерами, інформаційні та рекламні матеріали, а також перелік обов’язкових формальностей для забезпечення безпеки й правового супроводу туристів. Таким чином, складання траси маршруту – це комплексна діяльність, яка передбачає всебічне планування, логістичну координацію та формування повного пакета документації, необхідного для безпечного, комфортного та змістовного проведення туристичного туру.

Таблиця 1.3

Технологічна документація туру

Назва документа	Зміст та призначення
Технологічна картка туру (паспорт туру, інформаційний листок маршруту)	Містить повну інформацію про тур: назву, тематику, тривалість, маршрут, партнери, види послуг; слугує основним інформаційним джерелом для працівників туристичної фірми.
Калькуляція туру	Документ з фінансовими розрахунками, що містить вартість усіх складових туру (проживання, харчування, транспортування, екскурсійні послуги тощо).
Картосхема маршруту, його опис та графік руху	Відображає маршрутний шлях туристів із зазначенням ключових зупинок, часу перебування, відстаней, а також містить опис маршруту та планований графік пересування.

Джерело: [38]

Культурно-пізнавальний туризм є однією з провідних форм туристичної діяльності, яка охоплює широкий спектр суспільних інтересів та формує усвідомлене ставлення до історико-культурної спадщини людства. Основні осередки цього виду туризму формуються навколо територій, де розташовані

об'єкти, визнані ЮНЕСКО як частина Світової культурної спадщини. Такі об'єкти мають виняткову універсальну цінність, адже вони є носіями надзвичайно важливих культурних, історичних та архітектурних традицій, що належать не лише окремим націям, а всьому людству. У глобальному контексті найбільш динамічний розвиток культурно-пізнавального туризму спостерігається в історичних містах і регіонах, де зосереджено унікальні архітектурні ансамблі, археологічні об'єкти, сакральні споруди, музеї світового значення, а також багаті етнографічні ресурси. Такі місця виступають своєрідними «магнітами» для туристів, які прагнуть розширити свої знання, пізнати культурне розмаїття та відчувати духовний зв'язок з минулим.

В Україні осередками розвитку культурно-пізнавального туризму є численні населені пункти, в яких зосереджені видатні пам'ятки історії, культури та архітектури – передусім замки, фортеці, палацово-паркові комплекси, сакральні споруди. Особливе значення мають ті території, де функціонують історико-культурні заповідники – інтегровані охоронні структури, створені з метою збереження та популяризації визначних культурних ландшафтів, архітектурних ансамблів і археологічних комплексів. Нині на території України налічується понад 60 історико-культурних заповідників, які акумулюють значну частину найвідоміших і найцінніших пам'яток матеріальної та нематеріальної культурної спадщини.

Культурно-пізнавальний туризм не має вікових, соціальних чи професійних обмежень – він охоплює усі категорії туристів, включаючи молодь, родини з дітьми, осіб похилого віку, фахівців гуманітарного профілю та поціновувачів історії. Цей вид туризму сприяє інтелектуальному розвитку особистості, формує національну ідентичність, розширює світогляд та підтримує міжкультурний діалог на глобальному рівні.

У процесі організації культурно-пізнавальних турів провідне місце займає вибір відповідного виду транспорту, який забезпечує належний рівень

комфорту, безпеки та ефективності переміщення туристичних груп між визначними об'єктами культурної спадщини. Найбільш поширеним і зручним транспортним засобом у цьому сегменті туристичного ринку є автобус, що дає змогу гнучко планувати маршрут, оперативно змінювати графік руху та організовувати зупинки у місцях, що становлять туристичний інтерес.

Для маршрутів, які включають тривалі або багатоденні переїзди, включаючи нічні, використовуються виключно автобуси підвищеного рівня комфортності, зазвичай класу 3 зірки або вищого. Такі транспортні засоби мають бути спеціально обладнані для забезпечення максимального комфорту туристів протягом усього шляху: м'які ергономічні сидіння з можливістю регулювання нахилу спинки та висоти підголівника, індивідуальні джерела освітлення, вентиляційні системи, кондиціонери або клімат-контроль, аудіо- та відеоапаратура для трансляції інформації, а також міні-бар чи точка з продажу напоїв. Не менш важливою є наявність великих панорамних вікон, що дозволяють пасажиром милуватися краєвидами під час руху, та мікрофонної системи для гід-екскурсовода, що забезпечує якісний звуковий супровід.

Залежно від особливостей туристичного маршруту, автобусне перевезення може поєднуватися з іншими видами транспорту – залізничним, авіаційним або водним. Такий мультимодальний підхід дає змогу оптимізувати логістику туру, скоротити тривалість переїздів і розширити географію охоплення екскурсійної програми.

Програма перебування туристичної групи в межах культурно-пізнавального туру, як правило, є інтенсивною та насиченою, орієнтованою на максимально глибоке ознайомлення з культурно-історичним потенціалом конкретного регіону або населеного пункту. Центральне місце в такій програмі займають екскурсійні заходи, які забезпечують цілісне уявлення про культурну і духовну спадщину території. До переліку заходів зазвичай входять оглядові екскурсії містом, відвідування сакральних об'єктів (церков, соборів,

монастирів), пам'яток архітектури різних історичних епох, археологічних об'єктів, меморіальних комплексів, національних музеїв, художніх галерей, а також етнографічних музеїв під відкритим небом (скансенів), які відтворюють традиційний уклад життя того чи іншого регіону. Таким чином, ефективне поєднання сучасного транспортного забезпечення та високоякісного екскурсійного обслуговування є основою успішної реалізації культурно-пізнавального туру, що задовольняє інтереси туристів і сприяє популяризації національної культурної спадщини.

1.3. Міжнародний досвід використання історико-культурного потенціалу у туристичній діяльності

У сучасному світі туризм є однією з найбільш динамічних та перспективних галузей економіки. Одним із ключових ресурсів туристичної діяльності виступає історико-культурний потенціал, який включає в себе пам'ятки архітектури, археології, мистецтва, елементи нематеріальної культурної спадщини, традиції, звичаї, обряди тощо. В умовах глобалізації та зростання інтересу до автентичних форм культурного досвіду, ефективне використання історико-культурного потенціалу набуває особливого значення. Світовий досвід свідчить, що саме культурний туризм має здатність генерувати стійкий соціально-економічний розвиток, сприяти збереженню і популяризації національної ідентичності, а також розвивати креативні індустрії.

Історико-культурний туризм (або культурний туризм) охоплює подорожі, метою яких є ознайомлення з культурними об'єктами та явищами: музеями, архітектурними ансамблями, фестивалями, гастрономією, місцевими традиціями тощо. За даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), культурний туризм складає понад 40% загального обсягу міжнародних туристичних подорожей, і ця частка стабільно зростає. Такий тип туризму не

лише сприяє економічному розвитку регіонів, а й зміцнює міжкультурний діалог, розширює уявлення про культурне розмаїття людства.

Європейські країни є лідерами у сфері культурного туризму. Завдяки значному історичному спадку та добре розвиненій інфраструктурі, вони успішно інтегрували культурні ресурси в туристичну економіку.

Франція вважається найбільш відвідуваною країною світу, і значна частина її туристичного продукту базується на культурній спадщині. Париж, Версаль, долина Луари, Прованс є зразками ефективного використання історичних об'єктів. У країні діє розгалужена мережа музеїв, більшість із яких мають державну підтримку. Велику увагу приділяють також подієвому туризму: культурні фестивалі, виставки, театральні сезони приваблюють мільйони відвідувачів.

Італія має понад 55 об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, серед яких – Колізей, Пізанська вежа, Венеція, Флоренція. Уряд Італії впровадив спеціальні програми ревіталізації історичних міст, а також реставрації пам'яток із залученням приватних інвесторів через систему концесій. Важливу роль відіграє також інтеграція гастрономічного туризму з історичними маршрутами.

Іспанія активно розвиває культурно-паломницький туризм. Шлях святого Якова (Каміно де Сантьяго) є яскравим прикладом сталого використання історичного маршруту. Місцева влада забезпечує збереження культурної спадщини, водночас стимулюючи розвиток локального бізнесу.

Позаєвропейські країни також демонструють високий рівень використання культурної спадщини для розвитку туризму. *Японія* вдало поєднує традиційну культуру з сучасними технологіями. Місцеві органи влади активно підтримують об'єкти нематеріальної спадщини, зокрема ремесла, чайну церемонію, театри Но та Кабукі. Туристичні маршрути Японії передбачають не лише відвідування історичних храмів, а й участь у локальних фестивалях, майстер-класах, знайомство з побутом.

Мексика є прикладом країни, що ефективно просуває об'єкти археологічної спадщини (майя, ацтеки). Такі міста, як Теотіуакан, Чичен-Іца, Юкатан стали важливими центрами туризму. Мексика активно просуває і нематеріальну спадщину: День мертвих, традиційні танці, музика та кухня внесені до списку ЮНЕСКО.

Єгипет тривалий час зберігає статус одного з найвідоміших напрямків історико-культурного туризму. Піраміди, Луксор, музей у Каїрі приваблюють мільйони туристів щороку. Сучасні проєкти, як-от Великий Єгипетський музей, мають на меті поєднати традиційний туризм з новими цифровими технологіями.

Міжнародний досвід дозволяє виокремити кілька ефективних механізмів інтеграції історико-культурного потенціалу в туристичну діяльність (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Ефективні механізми інтеграції історико-культурного потенціалу в туристичну діяльність

Механізм	Зміст
Інституційна підтримка	створення національних агентств, фондів, стратегій зі збереження та промоції культурної спадщини.
Інфраструктурна модернізація	розвиток транспортної, готельної, інформаційної інфраструктури в районах культурного туризму.
Цифровізація	використання цифрових технологій (віртуальні тури, QR-коди, мобільні додатки) для розширення доступу до культурних об'єктів
Партнерства з приватним сектором	залучення бізнесу до відновлення і просування об'єктів спадщини через публічно-приватне партнерство.
Освітні та просвітницькі програми	залучення місцевого населення до туристичної діяльності шляхом підвищення обізнаності та кваліфікації.

Джерело: [1]

Попри численні успіхи, використання історико-культурного потенціалу супроводжується певними ризиками:

- *надмірний туризм (overtourism)* – перенасичення популярних об'єктів туристами призводить до деградації середовища та втрати автентичності;
- *комерціалізація культури* – перетворення елементів культурної

спадщини на масовий продукт іноді спотворює їхнє першопочаткове значення;

- *нерівномірність розвитку* – туристична активність часто концентрується лише в окремих регіонах, залишаючи периферійні території поза увагою;

- *загроза знищення пам'яток* – недостатній контроль, стихійні забудови, війни й зміни клімату становлять серйозну загрозу для збереження культурної спадщини.

Для України, що володіє значним історико-культурним потенціалом, міжнародний досвід є вкрай корисним. Історичні центри Києва, Львова, Чернівців, Одеси, а також численні замки, фортеці, дерев'яні церкви, козацькі та народні традиції становлять унікальний туристичний ресурс. Розвиток культурного туризму в Україні має базуватися на:

- активному залученні громад до охорони спадщини;
- розвитку інфраструктури (доріг, сервісу, інформації);
- створенні інтерактивних продуктів (тури з доповненою реальністю, квести, маршрути);
- включенні об'єктів до міжнародних туристичних маршрутів і мереж;
- реалізації державних та регіональних програм популяризації історико-культурної спадщини.

Історико-культурний потенціал є одним із найбільш цінних ресурсів розвитку туризму. Світовий досвід свідчить про високий рівень інституційної, технологічної, економічної інтеграції культурної спадщини у туристичну діяльність. Використання таких підходів дозволяє досягти не лише економічної вигоди, але й сприяє збереженню культурної ідентичності, розвитку громад, популяризації національних традицій. Для України важливо не лише перейняти успішні практики, а й адаптувати їх до власного соціокультурного контексту, залучаючи історико-культурний ресурс як каталізатор сталого регіонального розвитку.

Висновки до 1 розділу. У підсумку теоретичного аналізу історико-культурного потенціалу як чинника розвитку туризму можна зробити висновок, що цей тип ресурсів становить важливу складову туристичного продукту, з огляду на його здатність забезпечувати не лише пізнавальні й естетичні потреби туристів, а й сприяти формуванню національної ідентичності, збереженню культурної спадщини та розвитку місцевих громад. Історико-культурні туристичні ресурси охоплюють широкий спектр об'єктів – від археологічних пам'яток, архітектурних комплексів і музеїв до елементів нематеріальної культурної спадщини, які вимагають комплексного підходу до збереження, популяризації та інтеграції у туристичну діяльність. Організація пізнавальних турів на основі цих ресурсів передбачає врахування специфіки цільової аудиторії, формування тематичних маршрутів, забезпечення якісного супроводу й інфраструктури, а також дотримання принципів сталого розвитку. Аналіз міжнародного досвіду засвідчує ефективність використання історико-культурного потенціалу у туризмі за умови державної підтримки, партнерства публічного та приватного секторів, інноваційного підходу до інтерпретації спадщини й активної участі місцевого населення. Отже, історико-культурні ресурси не лише відіграють ключову роль у формуванні туристичної привабливості територій, а й слугують стратегічним інструментом соціально-економічного розвитку у глобальному туристичному просторі.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

2.1. Місце Одеської області у рекреаційному потенціалі України

Одеська область є одним із провідних регіонів України з потужним рекреаційним потенціалом, що забезпечує її конкурентоспроможність у сфері туризму як на національному, так і на міжнародному рівнях. Основною географічною перевагою регіону є його унікальне приморське розташування: значна протяжність берегової лінії Чорного моря забезпечує широкий і зручний «вихід» до морських просторів, що зумовлює вигідне транспортно-логістичне положення області на перетині важливих європейських і глобальних водних шляхів. Це, у свою чергу, відкриває широкі можливості для розвитку міжнародного туризму, круїзного відпочинку та водного транспорту.

Природно-ресурсний потенціал Одещини вражає своєю багатогранністю та різноманітністю. М'який і теплий клімат з великою кількістю сонячних днів на рік створює сприятливі умови для тривалого курортного сезону. Узбережжя Чорного моря приваблює туристів своїми піщаними пляжами, чистим повітрям, насиченим іонами брому та йоду, що позитивно впливають на здоров'я.

Особливу цінність становлять природні лікувальні ресурси, серед яких варто виділити численні джерела мінеральних вод, зокрема гідрокарбонатно-натрієві та хлоридні, що мають лікувальні властивості. Не менш значущими є поклади лікувальних грязей, які активно використовуються в санаторно-курортному лікуванні для реабілітації та профілактики захворювань опорно-рухового апарату, шкіри, органів дихання тощо. Унікальним природним багатством є ропа лиманів і солоних озер, зокрема Куяльницького та Хаджибейського лиманів, яка володіє цілющими властивостями і активно застосовується в бальнеологічних процедурах.

Крім того, регіон багатий на природні комплекси з високим ступенем естетичної цінності: мальовничі ландшафти, заповідні території, національні природні парки, заказники, флористичні й фауністичні резервації, серед яких – Дунайський біосферний заповідник і Нижньодністровський національний природний парк. Ці природоохоронні території мають не лише екологічне значення, а й високий туристичний потенціал для розвитку екотуризму, фотосафарі, наукового туризму та зеленого туризму.

Також варто відзначити наявність сприятливих умов для розвитку активних видів відпочинку – водних видів спорту, вітрильного спорту, дайвінгу, віндсерфінгу, рибальства, мисливства, велосипедного туризму. Акваторії численних лиманів, озер, морської узбережної зони забезпечують ідеальні умови для реалізації оздоровчо-спортивних програм.

Сприятлива комбінація кліматичних, географічних, гідрологічних та біологічних чинників створює неперевершене середовище для відпочинку, оздоровлення і проведення дозвілля. Таким чином, Одеська область є одним із найпривабливіших регіонів України для інвестування у сферу рекреаційно-туристичної діяльності, розвитку курортної інфраструктури, реалізації масштабних туристичних проєктів, а також формування сучасного туристичного продукту, здатного задовольнити потреби найвибагливіших відвідувачів.

Однією з ключових і надзвичайно важливих природно-географічних переваг Одеської області є наявність значної за протяжністю берегової смуги – приморської зони, яка є унікальним простором з багатофункціональним потенціалом. Ця територія відзначається високою атрактивністю (тобто притягальністю) як для рекреаційної діяльності, так і для оздоровлення, лікування та різноманітних видів туризму. Розвинене узбережжя Чорного моря, численні лимани та озера формують складну, проте надзвичайно цінну екосистему, що поєднує природну красу з лікувально-курортними властивостями. Море, м'який клімат, теплий пісок, солоні озера з високим

вмістом мінералів, грязі з лікувальними властивостями, джерела мінеральних вод – усе це створює ідеальні умови для організації різних форм відпочинку, оздоровлення, реабілітації, спортивно-оздоровчого та медичного туризму.

Одеська область займає провідне місце серед регіонів України за довжиною морського узбережжя, поступаючись лише Автономній Республіці Крим. За загальною протяжністю пляжної зони вона значно перевершує інші прибережні області, зокрема майже вдвічі перевищує аналогічні показники Донецької та Запорізької областей. Загальна довжина берегової лінії Чорного моря та лиманів на території області становить приблизно 394 кілометри, з яких 175 кілометрів займають морські пляжі, що відповідають умовам для використання у рекреаційних цілях. Це один із найвищих показників серед регіонів України, що свідчить про високий потенціал розвитку пляжного туризму, морського відпочинку, курортної інфраструктури. Особливої уваги заслуговують природні пляжі, які формуються на пересипах, піщаних косах та наливних формах узбережжя. Такі пляжі відрізняються чистотою, природною красою, м'яким піском і мають сприятливі умови для купання, засмагання та проведення дозвілля. Серед найкращих природних пляжних територій області варто відзначити узбережжя поблизу Лузанівки, Кароліно-Бугазу, Затоки, Будацький пересип, пересип Тилігульського лиману, а також Жебріянську косу, яка межує з Дунайським біосферним заповідником. Ці території характеризуються не тільки рекреаційною, але й екологічною цінністю, оскільки багато з них розташовані поруч із заповідними зонами або входять до складу природоохоронних територій.

У межах міста Одеса, враховуючи високу щільність забудови та урбанізоване середовище, було реалізовано масштабні інженерно-будівельні проєкти зі створення штучних пляжів. Серед них найвідомішими є міські пляжі «Аркадія», «Дельфін», «Отрада», «Золотий Берег» та «Великий Фонтан». Ці зони відпочинку облаштовані відповідною інфраструктурою: ресторанами, готелями, зонами відпочинку, спортивними майданчиками,

роздягальнями, рятувальними пунктами тощо, що робить їх привабливими як для місцевих мешканців, так і для туристів з інших регіонів України та з-за кордону.

Загалом, наявність протяжної прибережної смуги з різноманітними пляжними зонами – як природними, так і штучними – значно підвищує рекреаційну цінність Одеської області. Цей фактор відіграє ключову роль у стратегічному плануванні розвитку туристично-курортної галузі, сприяє залученню інвестицій у сферу інфраструктури, створенню нових робочих місць, підвищенню рівня зайнятості населення та активізації соціально-економічного розвитку регіону.

Море є однією з найцінніших складових природного рекреаційного потенціалу Одеської області, відіграючи провідну роль у формуванні клімато-курортних, оздоровчих та туристичних умов регіону. Саме морське узбережжя створює унікальні можливості для поєднання відпочинку з оздоровленням, що приваблює як внутрішніх, так і іноземних відвідувачів.

У літній період вода в прибережній зоні Чорного моря біля берегів Одещини прогрівається до комфортної температури $+20^{\circ}\text{C} \dots +24^{\circ}\text{C}$, що є сприятливим показником для масового купання, занять водними видами спорту, пляжного дозвілля та лікувальних процедур. Середня тривалість купального сезону становить приблизно 114 днів, охоплюючи майже всю літню пору та частину осені. Такий тривалий теплий період дозволяє ефективно використовувати природні ресурси моря для санаторно-курортного лікування та відпочинку.

Хімічний склад морської води є особливо цінним із погляду оздоровлення. Вона збагачена хлоридами натрію та магнію, сульфатами кальцію, магнію і калію, містить солі йоду, заліза, а також інші мікроелементи, які позитивно впливають на шкіру, обмін речовин та імунну систему людини. Середній показник солоності морської води в прибережній зоні сягає 16 проміле (‰), що є помірним і прийнятним для лікувальних водних процедур,

включаючи купання та інгаляції морським повітрям.

Додаткову користь для організму створює хвильова активність. Розбиваючись об берегову лінію, хвилі насичують повітря біля узбережжя великою кількістю негативно заряджених аероіонів. Ці іони мають позитивний вплив на дихальні шляхи, сприяють зниженню стресу, покращенню сну, стимулюють нервову систему та загальний фізіологічний тонус організму. Комплекс сприятливих чинників, які формуються в морському прибережному середовищі – це поєднання кліматичних (м'який морський клімат із високою іонізацією повітря), бальнеологічних (використання морської води, солей, грязей) та гідротерапевтичних (водні процедури, купання, плавання) ресурсів. Такий природний комплекс створює ідеальні умови для профілактики захворювань, реабілітації після хвороб, зміцнення імунітету та загального оздоровлення організму.

Особливе місце серед природних методів оздоровлення займає морське купання, яке виступає важливим елементом нетрадиційної медицини та курортної терапії. Цей вид лікування має наукову назву – таласотерапія (від грец. *thalassa* – море та *therapeia* – лікування). Таласотерапія охоплює цілу систему оздоровчих процедур, у які входять морські купання, обгортання морськими водоростями, інгаляції морським повітрям, гідромасажі з морською водою, ванни з додаванням солей та мікроелементів. Вона активно використовується в практиці лікування серцево-судинних, шкірних, нервових, опорно-рухових захворювань, а також з метою відновлення енергії, зниження тривожності та покращення загального самопочуття. Таким чином, морське узбережжя Одеської області – о це не лише рекреаційна зона, а й потужний природний оздоровчий комплекс, що забезпечує можливість інтегрованого використання природних ресурсів для потреб сучасного туризму, курортної справи, фізичної реабілітації та профілактики захворювань.

Природні рекреаційні ресурси суходолу Одеської області мають порівняно обмежену територіальну варіативність, що обумовлено

переважанням лісостепових і степових ландшафтних зон. Рельєф території відносно однорідний, а природно-кліматичні умови – помірно континентальні, з незначними коливаннями температури та вологості, що лише частково сприяє широкомасштабному розвитку рекреаційної діяльності у внутрішніх районах області. Через це основний обсяг рекреаційних ресурсів, а також максимальна щільність їх використання концентрується в межах прибережної зони Чорного моря — так званої приморської смуги. Саме ця прибережна зона є найпривабливішою та найціннішою з точки зору рекреаційно-туристичного використання, оскільки вона поєднує в собі унікальні природні чинники — морський клімат, пляжі, лимани, мінеральні води, грязьові ресурси, мальовничі краєвиди та інші компоненти природного ландшафту, які створюють комфортні умови як для сезонного, так і для цілорічного відпочинку. Рекреаційний потенціал цієї смуги доповнюється значною туристичною інфраструктурою, включаючи готелі, санаторії, пансіонати, оздоровчі центри та бази відпочинку.

Найвищий попит на рекреаційні послуги фіксується в межах приміської зони Одеської міської агломерації, зокрема у напрямках, що з'єднують обласний центр із найбільш популярними курортними територіями — Лузанівкою, Чорноморкою, Затокою, Кароліно-Бугазом, Грибівкою та ін. Така популярність пояснюється доступністю транспортного сполучення, наявністю розвиненої інфраструктури та високим рівнем комфортності обслуговування. Крім того, щільна концентрація населення в Одесі та навколишніх районах створює сталий внутрішній попит на рекреаційні послуги, що зумовлює активний розвиток туристичних продуктів короткострокового відпочинку — вихідного дня, лікувально-оздоровчих програм, сімейного туризму. Отже, саме поєднання таких чинників, як географічна доступність, природна привабливість, наявність ресурсів та зручність обслуговування, обумовлюють формування територіальної структури рекреаційного господарства Одеської області. У подальшому аналізі буде детально розглянуто, як ці просторові

особливості – зокрема переважна концентрація рекреаційних центрів у прибережній смузі та навколо Одеської агломерації – формують організаційно-функціональну модель регіональної рекреаційної системи.

2.2. Культурно-історичні об'єкти Одеської області в контексті туристичного потенціалу

На початку 2020 року розвиток міжнародного туризму зазнав потужного удару через глобальну пандемію COVID-19. Масові обмеження на пересування населення, закриття державних кордонів, скасування авіарейсів і введення карантинних заходів у багатьох країнах світу суттєво обмежили мобільність туристів. Ці обставини спричинили глибоку кризу у сфері міжнародного туризму, яка найбільше вдарила по країнах, економіка яких значною мірою залежала від туристичних надходжень.

Водночас в Україні ще до пандемії спостерігалася стійка тенденція негативного сальдо туристичного потоку: кількість громадян, які виїжджали за кордон із туристичною метою, значно переважала кількість іноземних туристів, що приїжджали до нашої країни. Така ситуація формує ризики для внутрішнього ринку туристичних послуг, оскільки зменшується завантаженість готельної інфраструктури, знижується попит на послуги туристичних операторів, екскурсійних бюро, транспортних перевізників, об'єктів дозвілля та громадського харчування. Це, у свою чергу, негативно впливає на розвиток туристичної інфраструктури, створення нових робочих місць та надходження до місцевих і державного бюджетів.

Починаючи з 2022 року, після повномасштабного військового вторгнення Росії, ситуація у сфері туризму в Україні ускладнилася ще більше. Бойові дії, руйнування інфраструктури, міграційна криза та загроза безпеці громадян зробили майже неможливим як в'їзний, так і певною мірою внутрішній туризм у багатьох регіонах. Однак, незважаючи на ці драматичні

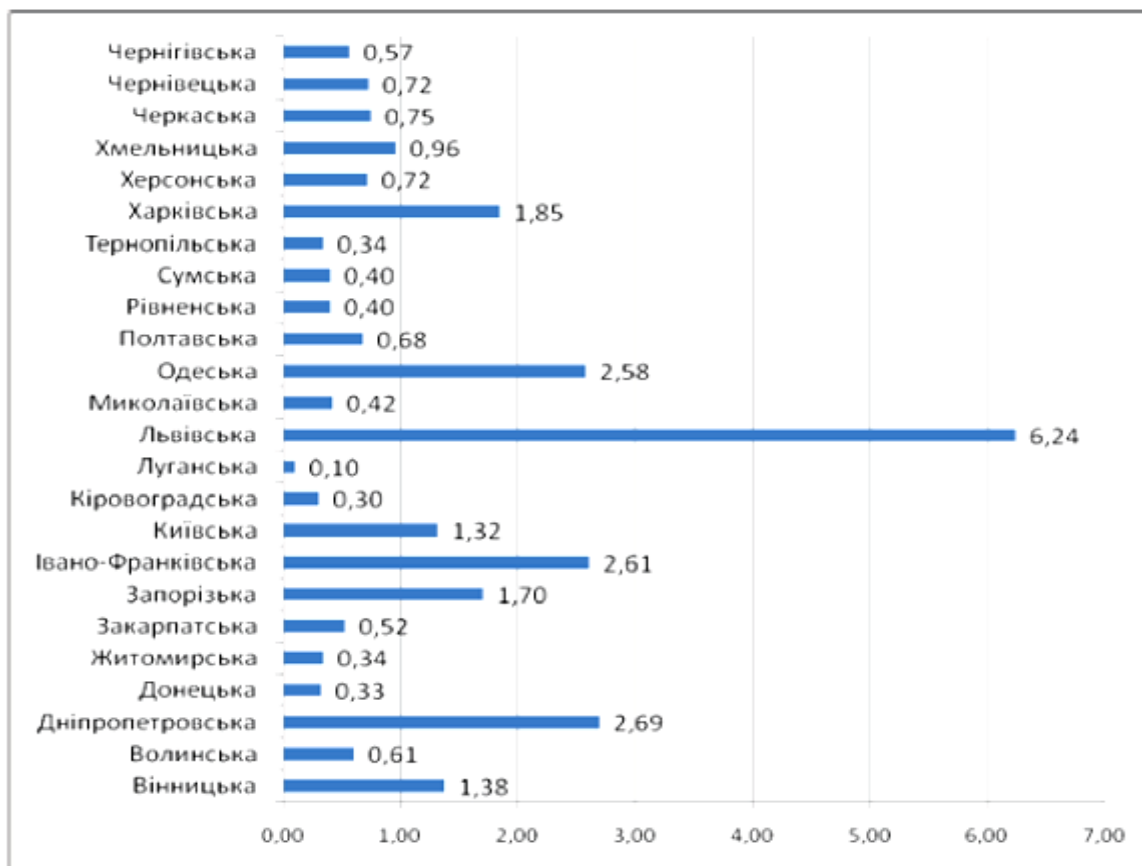
виклики, туризм в Україні не припинив свого існування – навпаки, почав трансформуватися, адаптуючись до нових реалій.

В умовах закритих кордонів та обмеженої мобільності за кордон з одного боку, а також зростання патріотичних настроїв серед населення – з іншого, з'явилися нові можливості для розвитку внутрішнього туризму. Особливе місце в цьому контексті посідає культурна спадщина України. Незважаючи на численні пошкодження і втрати, спричинені війною, українська культура, історія, традиції та національна ідентичність стали ще ціннішими для громадян. Відвідування історичних місць, музеїв, культурних пам'яток у безпечних регіонах стало не лише формою відпочинку, але й способом морального єднання, підтримки національного духу, глибшого усвідомлення власної історії та боротьби за незалежність.

Сьогодні внутрішній туризм на території відносно безпечних областей України – Західної, Центральної частин країни, зростає завдяки попиту на поїздки до пам'яток культури, сакральних споруд, природних об'єктів, а також нових тематичних маршрутів, присвячених подіям Революції Гідності, війни, історії Збройних сил України тощо. В умовах воєнного стану значення таких подорожей зростає: вони зміцнюють міжрегіональні зв'язки, сприяють відродженню локального бізнесу, наповнюють бюджети територіальних громад. Таким чином, розвиток внутрішнього туризму в Україні стає не лише економічною потребою, а й стратегічною складовою національної стійкості. Підтримка популярних об'єктів культурної спадщини, розробка нових туристичних маршрутів, популяризація маловідомих, але унікальних пам'яток – усе це здатне активізувати туристичну мобільність українців, сприяти збереженню культурної ідентичності та відігравати роль у психологічному відновленні населення в умовах війни.

Аналіз сучасних тенденцій розвитку туризму в Україні та динаміки туристичних потоків у розрізі регіонів свідчить про значну активність в окремих областях, де туризм продовжує залишатися важливою складовою

економіки та соціального життя. Зокрема, Одеська область стабільно демонструє високі показники за кількістю туристів, які скористалися послугами організованого туризму – туроператорів і турагентів. За даними останніх статистичних звітів, регіон посідає п'яте місце серед усіх адміністративно-територіальних одиниць України, поступаючись лише таким туристично активним центрам, як місто Київ, Львівська, Івано-Франківська та Дніпропетровська області (див. рис. 2.1).

* без тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя, частини тимчасово окупованих територій Донецької, Луганської, Херсонської областей (2021р.)

Рис. 2.1 Кількість обслужених туристів туроператорами, та турагентами України

Джерело: [12]

У 2021 році суб'єктами туристичної діяльності Одеської області було обслужено понад 72 тисячі осіб, що свідчить про збереження туристичного потенціалу регіону навіть в умовах воєнного часу. Така кількість є результатом

як історично сформованого іміджу Одеси як привабливого курортного напрямку, так і зусиль місцевих туристичних компаній, які активно адаптуються до нових викликів, включаючи зміщення акценту на внутрішній туризм, безпечні маршрути та патріотичні екскурсії.

Значний вплив на підтримання туристичної активності в Одеській області мають природно-рекреаційні ресурси регіону, його багата культурна спадщина, морське узбережжя, а також розвинена інфраструктура розміщення й харчування. Навіть попри близькість до зон підвищеного ризику через збройний конфлікт, регіон зберігає привабливість для туристів, які прагнуть відпочинку, оздоровлення чи знайомства з історико-культурними пам'ятками.

Загалом включення Одещини до першої п'ятірки регіонів України за кількістю туристів, обслугованих організованими формами туризму, підкреслює її важливу роль у загальнодержавному туристичному просторі. У перспективі, за умов стабілізації ситуації в країні та зростання інтересу до внутрішніх подорожей, цей регіон має всі передумови для подальшого розвитку туристичного сектору та розширення спектра пропонованих послуг.

Одеська область має значний потенціал для розвитку туристичної діяльності, що обумовлено поєднанням унікальних природно-рекреаційних ресурсів та багатой культурно-історичної спадщини. Туристична привабливість регіону формується завдяки наявності морського узбережжя, кліматичних умов, природних ландшафтів, а також численних пам'яток культури, архітектури, археології, історії та містобудування, які є важливими об'єктами для відвідування як внутрішніми, так і іноземними туристами. Закон України «Про охорону культурної спадщини» визначає чітке правове підґрунтя для збереження та використання об'єктів культурної спадщини, які становлять історичну та культурну цінність для українського суспільства. Згідно з цим законом, пам'ятками культурної спадщини вважаються нерухомі об'єкти, що мають виняткову культурну, історичну, археологічну, наукову або естетичну цінність і внесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток

України. Також до таких об'єктів належать ті, що перебувають на державному обліку як потенційні пам'ятки.

Культурна спадщина класифікується за кількома критеріями (рис. 2.2). По-перше, її поділяють *за типами* – це можуть бути пам'ятки археології, архітектури, історії, монументального мистецтва, науки і техніки тощо. По-друге, об'єкти розрізняють *за видами* залежно від їхнього призначення, форми, матеріалу виконання або іншої специфіки. Крім того, у процесі державного обліку всі об'єкти культурної спадщини поділяються на дві основні категорії: *пам'ятки національного значення*, які мають особливу історико-культурну вагу для всієї країни, та *пам'ятки місцевого значення*, які є важливими для окремих регіонів, міст або громад.

Рис. 2.2 Класифікація нерухомих об'єктів культурної спадщини України
Джерело: [14]

Державний реєстр нерухомих пам'яток України є офіційним документом, який акумулює інформацію про всі об'єкти культурної спадщини, що підлягають охороні державою. Він виконує функцію нормативної бази для збереження, реставрації та популяризації культурних надбань, а також є підґрунтям для формування туристичних маршрутів,

освітніх програм, інвестиційних проєктів у сфері культурного туризму. Включення об'єктів до реєстру забезпечує їм правовий захист та можливість використання у туристичній діяльності відповідно до чинного законодавства. Таким чином, культурна спадщина Одеської області, поряд із її природними ресурсами, є невід'ємною складовою розвитку туризму. Її охорона, збереження та ефективне використання сприяють не лише зміцненню туристичної інфраструктури регіону, а й формуванню позитивного іміджу області як важливого туристичного центру України.

Державний реєстр нерухомих пам'яток України є основним офіційним джерелом, що містить інформацію про об'єкти культурної спадщини, які охороняються державою. На сьогодні до цього реєстру внесено загалом 4719 одиниць нерухомої культурної спадщини, що свідчить про значний культурно-історичний потенціал України. З цієї кількості 891 об'єкт класифікується як пам'ятка національного значення, тобто має особливу цінність для історії, культури та ідентичності держави в цілому. Решта – 3828 пам'яток – мають статус місцевого значення, і є важливими для конкретних регіонів, міст чи територіальних громад.

Розподіл пам'яток за адміністративно-територіальними одиницями свідчить про значну концентрацію таких об'єктів у певних регіонах України. Найбільша частка нерухомих пам'яток культурної спадщини зосереджена у столиці – місті Києві, де зареєстровано 18,52% від загальної кількості. Це пояснюється як історичною, так і адміністративною роллю міста. Високу концентрацію також мають Чернігівська область – 8,98%, та Автономна Республіка Крим – 7,07%, що свідчить про багату історико-культурну спадщину цих регіонів, включаючи пам'ятки архітектури, археології та сакрального мистецтва.

Водночас деякі області мають відносно низький рівень представлення у Державному реєстрі. Зокрема, найменше об'єктів культурної спадщини зареєстровано у Тернопільській області – лише 0,56% від загальної кількості,

а також у Кіровоградській області – 0,67%. Це може бути пов'язано як з об'єктивними чинниками (менша кількість історично значущих об'єктів), так і з недостатньою інвентаризацією або відсутністю системного підходу до виявлення та реєстрації пам'яток.

Щодо Одеської області, то вона також представлена у Державному реєстрі, хоча й не займає лідерських позицій за кількістю пам'яток. Так, частка об'єктів культурної спадщини національного значення в регіоні становить 2,92%, що відповідає 26 пам'яткам. Незважаючи на відносно невеликий відсоток, ці об'єкти відіграють вагомий роль у культурному та туристичному розвитку області, оскільки більшість з них розташована в історичному центрі міста Одеси та в прибережних курортних районах. Слід також враховувати, що значна кількість пам'яток, які нині входять до переліку національної спадщини, були поставлені на державний облік ще у радянські часи – згідно з законодавством Української РСР. Це стосується не лише критеріїв визначення цінності об'єкта, а й підходів до його класифікації, інвентаризації та збереження. У межах такого історичного підходу, в Одеській області станом на сьогодні обліковано 48 об'єктів, що становить приблизно 2,7% від загального числа пам'яток, узятих на облік за радянським законодавством.

Таким чином, хоча Одеська область не належить до регіонів з найбільшою концентрацією зареєстрованих об'єктів культурної спадщини, вона володіє значним історико-культурним потенціалом, який може бути основою для розширення реєстру, активізації охоронної діяльності та подальшого розвитку культурного туризму. У перспективі важливими завданнями є перегляд і оновлення даних, урахування сучасних підходів до оцінки пам'яток, а також внесення нових об'єктів до реєстру, зокрема тих, що раніше були недооцінені або залишалися поза увагою органів охорони культурної спадщини.

На території Одеської області зосереджено значну кількість пам'яток національного значення, серед яких переважають об'єкти, що мають важливу

історико-культурну та архітектурну цінність. Основну частину цього унікального спадку становлять пам'ятки цивільної архітектури – будівлі, споруджені з метою житлового, адміністративного чи громадського використання, які відображають особливості архітектурних стилів та містобудівних традицій різних історичних періодів. Велику частку також займають об'єкти сакрального (культового) характеру – церкви, монастирі, каплиці та інші релігійні споруди, що репрезентують духовну спадщину регіону та мають велике значення для розуміння релігійного життя минулих епох. Крім того, важливе місце серед пам'яток займають твори монументального мистецтва – скульптури, меморіали та пам'ятники, які є символами історичних подій, постатей або етапів розвитку суспільства.

Не менш вагомими є й пам'ятки археології, які включають залишки давніх поселень, фортифікаційних споруд, курганів, поховань та інших археологічних об'єктів, що дають змогу простежити етапи заселення та господарського освоєння території Північного Причорномор'я. Таким чином, більшість пам'яток національного значення в Одеській області охоплює чотири основні категорії: цивільну архітектуру, сакральні об'єкти, монументальне мистецтво та археологічну спадщину, що комплексно відображає багатовікову історію та культурне різноманіття регіону (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Пам'ятки національного значення на території Одеської області

Адміністративні одиниці (міста, райони)	Пам'ятки національного значення, пам'ятки архітектури (за законодавством УРСР)					
	археологічні	оборонної архітектури	сакральна архітектура	цивільна та громадськ архітектура	пам'ятки історії, науки і техніки	пам'ятки монументального мистецтва
1	2	3	4	5	6	7
Білгород- Дністровський	2					
Біляївський	1		2			
Болградський			1			

Завершення табл. 2.1

1	2	3	4	5	6	7
Ізмаїльський	1		3		1	
Кілійський	1		1			
Кодимський						
Лиманський	2		1			
Подільський			1			
Овідіопольський	3					
Ренійський	4					
м. Білгород-Дністровський	2	1	1			
м. Ізмаїл			6			1
м. Одеса		1	3	33	2	4
Всього	16	2	19	33	3	5

Джерело: [1]

У табл. 2.2 представлено результати нашого аналізу рівня насиченості об'єктами культурної спадщини в межах сільських адміністративних районів Одеської області – при цьому розгляд проводився виключно для сільських територій, без урахування міських населених пунктів. Такий підхід дозволяє більш точно оцінити потенціал периферійних громад у контексті культурно-історичного розвитку.

Однією з основних проблем, з якою стикаються дослідники та органи місцевого самоврядування, залишається складність процедури виявлення та офіційного визнання об'єктів, що ще не внесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Багато таких об'єктів залишаються поза увагою фахівців через відсутність достовірної документації, архівних матеріалів або досліджень, які б підтвердили їх культурну та історичну цінність. Це суттєво ускладнює процес їх інтеграції у сферу охорони культурної спадщини та туристичну інфраструктуру.

На підставі отриманих показників насиченості було розроблено картографічну схему (рис. 2.2), яка відображає просторовий розподіл об'єктів культурної спадщини у межах сільських адміністративних одиниць регіону.

Таблиця 2.2

Об'єкти культурної спадщини Одеської області та насиченість ними
адміністративних одиниць

Адміністративні одиниці (міста, райони)	Пам'ятки національного значення	Пам'ятки місцевого значення	Кількість пам'яток, всього	Площа району, км ²	Насиченість території пам'ятками культурної спадщини	Об'єкти, не внесені до реєстру пам'яток культурної спадщини**
Ананівський				1104	0	1
Арцизький				1379	0	
Балтський				1317	0	9
Березівський		2	2	1637	0,12	
Білгород- Дністровський	2		2	1852	0,10	8
Біляївський	3		3	1496	0,20	10
Болградський	1		1	1364	0,07	6
Великомихайлівський				1436	0	5
Іванівський				1162	0	1
Ізмаїльський	5		5	1254	0,39	
Кілійський	2	2	4	1359	0,29	12
Кодимський		1	1	818	0,12	9
Лиманський	3		3	1487	0,20	3
Подільський	1	3	4	1037	0,38	
Окнянський				1013	0	
Любашівський				1100	0	4
Миколаївський				1093	0	2
Овідіопольський	3	1	4	815	0,49	12
Ренійський	4		4	861	0,46	10
Роздільнянський				1368	0	4
Савранський		2	2	618	0,32	1
Саратський				1475	0	6
Тарутинський				1874	0	5
Татарбунарський				1748	0	7
Захарівський				956	0	
Ширяївський				1502	0	1

Джерело: [16]

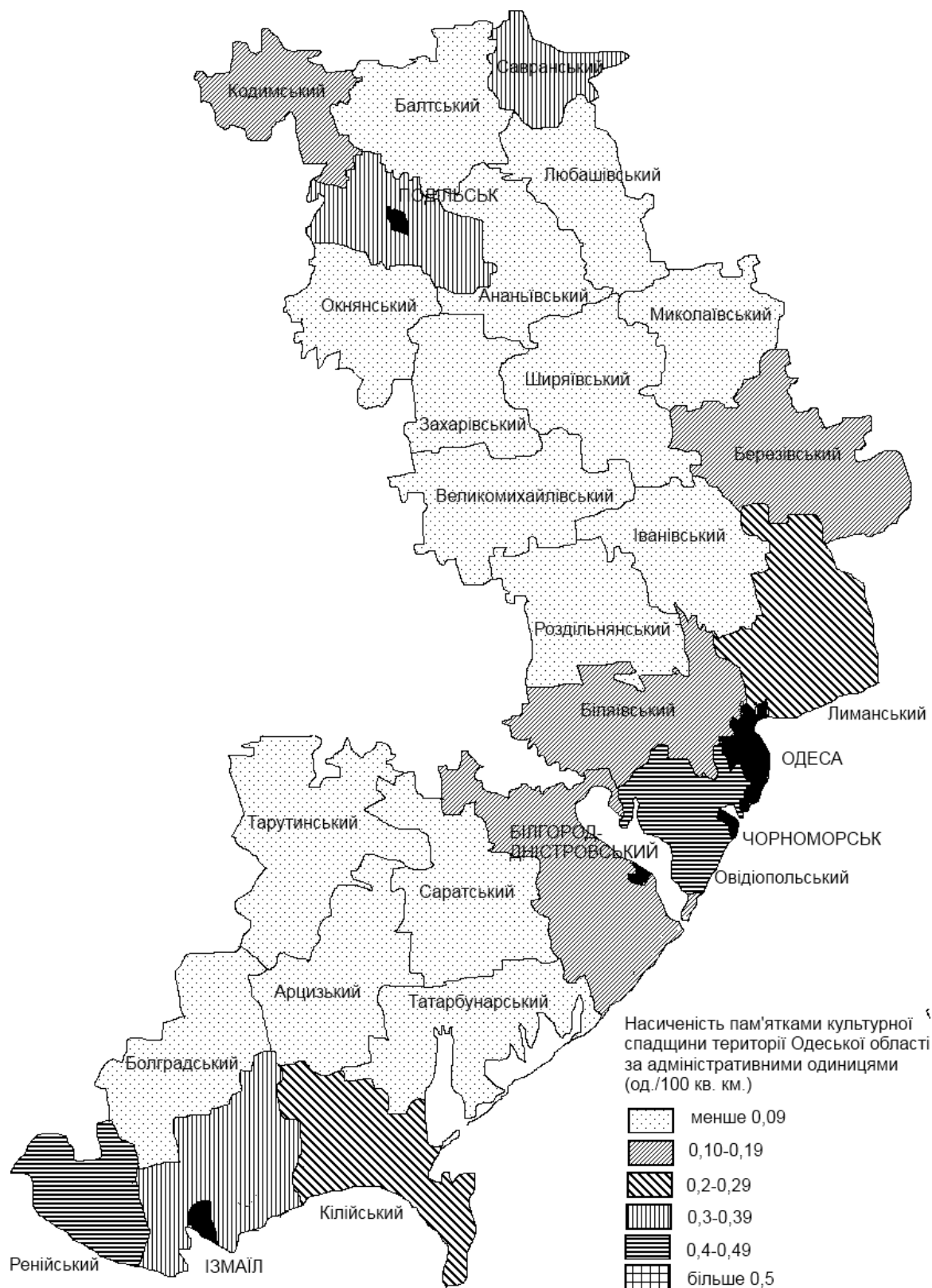

Рис. 2.2 Насиченість пам'ятками культурної спадщини сільських адміністративних одиниць Одеської області

Джерело: [16]

Ця схема стала наочним інструментом візуалізації історико-культурного потенціалу сільських територій, зокрема, дозволила виділити зони підвищеної концентрації об'єктів, а також виявити «білі плями» - райони, які потребують додаткового вивчення та інвентаризації.

Згідно з результатами, найбільша кількість об'єктів культурної спадщини зосереджена в околицях обласного центру – міста Одеси, а також у Придунайському регіоні (особливо в Ізмаїльському та Кілійському районах) і на північних територіях області. Це пояснюється історичними особливостями заселення та розбудови цих територій, значним впливом різних культур і народів, що залишили по собі численні сліди в архітектурі, археології, релігії та мистецтві.

Проте варто зазначити, що значна кількість об'єктів культурної спадщини досі лишається невиявленою або недооціненою. Вони не мають юридичного статусу пам'ятки, не зареєстровані у відповідних обліках, а відтак – не включені до туристичних маршрутів і залишаються маловідомими широкому загалу. Брак публічної інформації, наукових досліджень та просвітницької роботи ускладнює їх інтеграцію до культурного простору області. Виявлення, документування та включення цих об'єктів до реєстру є важливим завданням як для дослідників, так і для органів влади з метою збереження культурної спадщини та її використання в соціально-економічному розвитку громад.

Етнічний склад населення Одеської області, який зазнавав суттєвих змін упродовж XIX–XX століть, справив глибокий вплив на формування унікальної культурної мозаїки регіону. Цей багатонаціональний характер історичного розвитку залишив по собі неоціненну спадщину, яка охоплює як матеріальні, так і нематеріальні культурні надбання. Вони стали результатом життєдіяльності різних етносів, які або мешкали на території області в минулому, або й досі складають значну частину її населення.

Культурна спадщина, створена представниками різних народів, має

важливе значення не лише як об'єкт охорони й збереження, а й як потужний ресурс для розвитку туристичної індустрії. До таких ресурсів належать архітектурні та історичні пам'ятки, об'єкти культового значення, традиційні ремесла, мова, кухня, обряди, а також унікальні культурні ландшафти, що формувалися під впливом господарської та духовної діяльності окремих етнічних спільнот. Ці ландшафти, а також залишки колишніх колоній – болгарських, німецьких, гагаузьких, єврейських, молдовських та інших – становлять особливу історико-культурну цінність, що здатна приваблювати туристів як з України, так і з-за кордону.

Науковий аналіз етнічного туристичного потенціалу Одещини здійснювався, зокрема, дослідницею М.Л. Орловою, яка провела регіоналізацію території області з огляду на насиченість етнотуристичними ресурсами. У результаті досліджень було виокремлено три умовні етнотуристичні райони – Північний, Центральний та Південний. Такий поділ ґрунтується на концентрації та розмаїтті об'єктів, що репрезентують культурну спадщину різних етносів (рис. 2.3). Ці райони характеризуються неоднаковим рівнем збереженості об'єктів, ступенем їх дослідженості, а також різним потенціалом для включення до етнографічних та культурно-пізнавальних туристичних маршрутів.

Отже, етнокультурна багатогранність Одеської області не лише формує її самобутній образ, а й відкриває широкі можливості для розвитку нових видів туризму – насамперед етнографічного, історико-культурного, гастрономічного та ностальгійного. Використання цього потенціалу потребує системного підходу до дослідження, охорони та популяризації культурної спадщини, створення відповідної туристичної інфраструктури й програм збереження нематеріальної культури.

У своїх наукових працях О.І. Ніколаєва пропонує функціональне районування Одеського регіону, виділяючи чотири основні рекреаційні зони: Лісостепову, Центральностепову, Приморську та Приміську. Такий поділ

ґрунтується на особливостях природно-географічного середовища, історико-культурного розвитку територій, а також на домінуючих формах туристично-рекреаційної діяльності в межах кожної зони. Для кожної з них авторка визначає профільну спеціалізацію відповідно до наявного ресурсного потенціалу, що сприяє формуванню диференційованої моделі рекреаційного розвитку області.

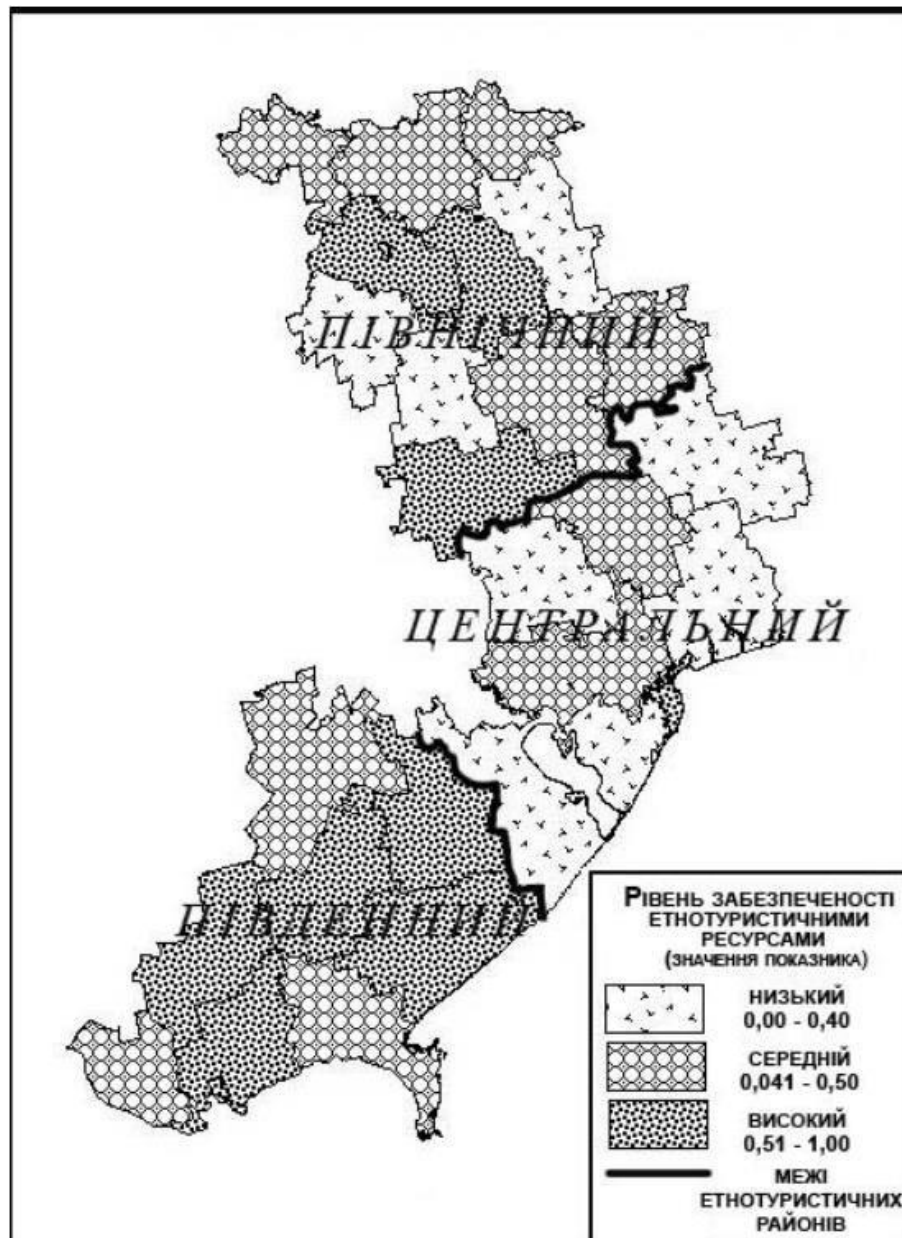

Рис.2.3 Етнотуристичні райони Одеської області

Джерело: [36]

Серед зазначених зон найвищу туристичну привабливість, як з точки зору багатства культурної спадщини, так і з огляду на перспективи розвитку

сучасної туристичної інфраструктури, демонструє Приморська зона. Вона охоплює території, розташовані уздовж Чорноморського узбережжя, зокрема околиці міста Одеси, прибережні частини Овідіопольського та Білгород-Дністровського районів. Ця територія історично сформувалася як потужний осередок курортно-рекреаційної діяльності, поєднуючи в собі сприятливі природно-кліматичні умови, зручне транспортне розташування та високий ступінь урбанізації.

Окремо варто наголосити на унікальному етнокультурному потенціалі Придунайського району, який також входить до складу Приморської зони. Цей регіон вирізняється високим рівнем етнічного розмаїття, що сформувалося в результаті історичних процесів переселення, колонізації та міжетнічної взаємодії. Тут збереглися значні за обсягом і цінністю елементи матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, пов'язані з побутом, традиціями, релігією та архітектурою болгарської, молдовської, гагаузької, липованської та інших етнічних спільнот. Особливої уваги заслуговують нерухомі об'єкти — сакральні споруди, старовинні колоніальні забудови, традиційні сільські осередки, а також обрядово-календарні практики, фольклор, народні ремесла та гастрономічна культура, які є яскравими маркерами ідентичності регіону.

Отже, Приморська зона Одещини, зокрема її південна та західна частини, становить стратегічно важливу територію для розвитку культурного, етнографічного, гастрономічного, подієвого та оздоровчого туризму. Рациональне використання цього потенціалу потребує міждисциплінарного підходу, комплексного аналізу ресурсної бази, розвитку інфраструктури, а також інституційної підтримки на рівні державної та регіональної політики в сфері туризму та охорони культурної спадщини.

На сьогоднішній день туристичні потоки в межах Одеської області зосереджені переважно у напрямках до найбільш популярних та інфраструктурно розвинених об'єктів, зокрема до м. Білгород-Дністровський (з його фортифікаційною та археологічною спадщиною), с. Шабо (з

розвиненим винним туризмом), м. Вилкове (відомого як "українська Венеція"), а також навколо приміської зони Одеси, яка зберігає стійкий попит у зв'язку з близькістю до мегаполіса, високим рівнем урбанізації та зручним доступом в межах одного дня.

Проте, значна частина території області, зокрема північні райони, центральна частина та сільські території історичної Бессарабії, залишається туристично не задіяною або слабко інтегрованою в туристичний простір регіону. Ці території часто мають високий рівень культурно-історичної насиченості, однак на практиці не включаються до сформованих туристичних маршрутів. Основною перешкодою для активного туристичного освоєння цих регіонів є недостатній розвиток або повна відсутність базової туристичної інфраструктури.

Значна кількість сільських адміністративних районів Одеської області не мають необхідної матеріально-технічної бази для прийому туристів: тут відсутні або в недостатній кількості представлені засоби розміщення (готелі, садиби зеленого туризму, хостели), об'єкти громадського харчування, ефективна транспортна мережа, а також елементи інфраструктури для дозвілля, екскурсійного обслуговування та організації подієвого туризму.

У зв'язку з цим одним із найбільш перспективних напрямів стимулювання соціально-економічного розвитку сільських територій області є формування та підтримка сільського (аграрного) туризму, орієнтованого на популяризацію регіональної культурної спадщини, місцевих традицій, звичаїв, ремесел та гастрономічної культури. Такий туризм дозволяє поєднати елементи відпочинку з пізнавальними компонентами та автентичним сільським середовищем, що приваблює як внутрішніх, так і міжнародних туристів.

Одним із ключових завдань у цьому контексті виступає необхідність проведення комплексного обліку об'єктів культурної спадщини з метою їх подальшого включення до відповідного державного реєстру пам'яток історії,

архітектури та культури. Це передбачає наукове оцінювання їхньої історичної, культурної, художньої та меморіальної цінності, визначення ступеня збереженості, а також розробку проєктів реставрації, реконструкції або консервації за потреби. Реалізація таких заходів не лише забезпечить збереження національного культурного надбання, а й створить передумови для його використання як важливого ресурсу туристичного розвитку.

Особливої уваги заслуговують території колишніх колоній переселенців, зокрема болгарських, німецьких, гагаузьких, молдовських тощо, які володіють значним етнокультурним потенціалом. Для збереження й актуалізації нематеріальної спадщини цих громад доцільним є створення етнографічних музеїв, культурних центрів, відновлення традиційних свят, ремісничих практик, костюмованих подій, гастрономічних фестивалів та інших культурно-мистецьких заходів. Такі ініціативи можуть стати потужними туристичними атракціями, сприяючи підвищенню туристичної привабливості регіону, збереженню культурного різноманіття та формуванню позитивного іміджу Одещини як багатокультурного туристичного регіону України.

2.3 Проблеми та виклики у використанні історико-культурного потенціалу Одеського регіону для туристичних цілей

Одеський регіон посідає особливе місце на культурній карті України завдяки своєму багатогранному історико-культурному потенціалу, який має не лише національне, а й міжнародне значення. Регіон характеризується унікальним поєднанням архітектурної спадщини, етнокультурної мозаїки, розвиненої музейної мережі, історичних наративів і активного культурного життя. У сукупності ці фактори формують потужний туристичний ресурс, здатний приваблювати відвідувачів з різних куточків світу.

Одним із найвизначніших елементів історико-культурного потенціалу є

архітектурна спадщина міста Одеси, що є серцем регіону. Місто зберігає велику кількість історичних будівель, що відображають європейські архітектурні стилі XIX – початку XX століть. Серед найвідоміших об'єктів – Одеський національний академічний театр опери та балету, який вважається одним із найгарніших театрів Європи. Його архітектура поєднує риси віденського бароко з елементами італійського ренесансу. Не менш символічними є Потьомкінські сходи, які стали впізнаваним символом міста і важливим туристичним магнітом. Також до переліку визначних архітектурних об'єктів належить Приморський бульвар, де зосереджено багато пам'яток, що репрезентують історичний розвиток міста, та історичний центр Одеси, внесений до попереднього списку Світової спадщини ЮНЕСКО.

Другим важливим аспектом є етнокультурна мозаїка регіону. Історично Одеса була мультикультурним містом, де співіснували численні національні громади, що сформували унікальний соціокультурний ландшафт. Зокрема, тут проживали великі грецькі, єврейські, болгарські, молдавські, німецькі, польські, вірменські та інші спільноти. Кожна з них зробила внесок у формування культурного середовища, що виявляється у звичаях, релігії, кулінарії, архітектурі, мистецтві та побуті. Етнокультурне розмаїття забезпечило створення численних культурних осередків – храмів, шкіл, театрів, видавництв, які функціонували ще у XIX столітті. Саме завдяки цій багатокультурності Одеса розглядається як феномен «південної толерантності», що приваблює туристів, зацікавлених у вивченні міжкультурної взаємодії.

Окремої уваги заслуговує музейна мережа, яка виконує функцію збереження та популяризації історико-культурної спадщини. В регіоні функціонує низка провідних музеїв, серед яких Одеський археологічний музей – один із найстаріших в Україні, фонди якого налічують понад 160 тисяч одиниць зберігання, включаючи унікальні артефакти античного періоду. Одеський художній музей має колекцію живопису, графіки та скульптури, що

охоплює період від XVI до XXI століття. Одеський літературний музей, музей західного та східного мистецтва презентує твори з Європи, Азії та Близького Сходу, сприяючи міжкультурному діалогу.

Історико-культурний потенціал регіону поглиблюється завдяки багатій історії, включаючи події визвольних змагань, історію мореплавства та діяльність кримськотатарської спільноти, яка залишила вагомий слід у культурному надбанні півдня України. Історична пам'ять про участь Одеси в національно-визвольному русі, антифашистському опорі під час Другої світової війни, про розквіт портового господарства та роль міста як торгового центру Чорноморського регіону є невід'ємною складовою культурного туризму. Ці аспекти знаходять відображення у пам'ятниках, музеях, меморіалах і тематичних екскурсіях.

Варто також відзначити культурне життя Одеського регіону, яке вирізняється динамізмом та насиченістю. Щорічно в місті проводиться міжнародний фестиваль класичної музики «Odessa Classics», який приваблює всесвітньо відомих музикантів і численних меломанів. Не менш популярні літературні вечори, карнавали, театральні вистави та кінематографічні події, зокрема Одеський міжнародний кінофестиваль, що став одним із найпрестижніших в Східній Європі. Всі ці заходи створюють імідж Одеси як сучасного культурного центру та слугують потужним інструментом у розвитку подієвого туризму.

На відміну від переважно урбаністичного і європеїзованого образу Одеси як мегаполіса, регіональний контекст охоплює десятки малих історичних містечок, селищ і сіл, де збереглися унікальні елементи матеріальної та нематеріальної культурної спадщини. Яскравим прикладом є Білгород-Дністровський (Акерман), одне з найстаріших міст Європи, де розташована Акерманська фортеця — одна з найпотужніших середньовічних оборонних споруд Причорномор'я. Вона стала ключовою туристичною візитівкою не лише Одещини, а й України загалом, та активно

використовується для проведення історичних реконструкцій, фестивалів і культурних заходів.

Ще одним осередком культурного туризму є місто Ізмаїл, де поєднуються османський, румунський і український культурні пласти. Тут збереглися пам'ятки доби Османської імперії, православні храми, католицькі костели, а також колишні військові об'єкти. Музеї Ізмаїла репрезентують багатшарову історію Буджака – степового субрегіону, який століттями був ареною геополітичного суперництва. Значний інтерес викликає Придунайський регіон, зокрема місто Вилкове, яке часто називають «українською Венецією». Місцева специфіка рибальських поселень, старообрядництво, система каналів, дерев'яні будинки, а також природна екосистема дельти Дунаю створюють унікальне поєднання природної та культурної спадщини.

В Одеській області збереглося багато елементів традиційної сільської культури, які становлять вагомий ресурс для розвитку сільського та етнографічного туризму. Наприклад, у Болградському, Тарутинському, Арцизькому районах домінує болгарська громада, яка зберігає традиції, народну архітектуру, мову, фольклор і кухню. Аналогічно, гагаузькі, молдовські, українські, німецькі та албанські села мають власні етнокультурні особливості, що дозволяє реалізовувати тури на кшталт «дорогами етнічного різноманіття Одещини». Збережені елементи нематеріальної спадщини, такі як пісенний фольклор, вишивка, обрядовість, дають можливість формувати автентичний туристичний продукт.

Музейна мережа поза межами Одеси також є ваговою. Зокрема, в Білгороді-Дністровському функціонують історико-краєзнавчі музеї, в Ізмаїлі – музей Дунайського флоту, а в селі Плахтіївка – унікальний музей болгарського побуту. Такі осередки виступають не тільки зберігачами культурного надбання, а й інтерактивними майданчиками для культурної освіти й екскурсійної діяльності.

Важливою складовою культурного туризму в регіоні є пам'ять про історичні події: переселення народів, Кримська війна, Першу і Другу світові війни, сталінські депортації та відродження національної ідентичності після здобуття незалежності України. У цьому контексті важливо підтримувати проєкти зі збереження меморіалів, могил, військових фортифікацій і церков, які є не тільки об'єктами пам'яті, а й туристичними принадами.

Крім того, культурне життя сільських і малих міських громад активно розвивається через фестивалі, ярмарки, дні культурної спадщини, винні свята, гастрономічні події (наприклад, «День вина» у Болграді, «Дунайська юшка» у Вилковому). Такі події поєднують елементи народної культури, ремесел, гастрономії та туризму, сприяючи сталому розвитку територій і збереженню культурного різноманіття. Таким чином, історико-культурний потенціал Одеського регіону є не лише цінним спадком, але й дієвим ресурсом соціально-економічного розвитку, особливо в контексті розвитку інклюзивного, сталого, етнічного та подієвого туризму. Сучасні виклики полягають у збереженні цієї спадщини в умовах урбанізації, міграції, кліматичних змін і недостатньої туристичної інфраструктури. Проте за належної державної та місцевої політики цей потенціал здатен трансформуватись у стійкий інструмент регіонального розвитку.

Історико-культурний потенціал Одеського регіону має величезний туристичний ресурс, однак на шляху його ефективного використання стоїть низка системних проблем. Вони суттєво обмежують можливості для сталого розвитку туризму та збереження культурної спадщини. На основі аналізу регіональної ситуації та структурованих даних у табл. 2.3, виділяються ключові проблеми, що потребують комплексного підходу для їх подолання. Однією з найгостріших проблем є фізичне та функціональне занепадання пам'яток історії та культури. Часто об'єкти перебувають у критичному стані через відсутність системного фінансування, що негативно впливає на їхню цілісність і автентичність.

Таблиця 2.3

Основні проблеми використання історико-культурного потенціалу Одеського регіону

Проблема	Суть проблеми
Війна в Україні	Знищення об'єктів під час обстрілів
Низький рівень збереження об'єктів	Значна частина об'єктів перебуває у незадовільному стані через брак фінансування.
Інфраструктурні обмеження	Недостатній рівень транспортної доступності до об'єктів за межами Одеси.
Низька інтеграція в маршрути	Багато культурних ресурсів не включено до туристичних програм.
Брак кваліфікованих кадрів	Нестача підготовлених гідів, менеджерів, реставраторів.
Низький рівень промоції	Недостатнє просування пам'яток на міжнародному рівні.

Джерело: складено автором

Ця проблема особливо характерна для об'єктів за межами міста Одеси, де менш розвинена туристична інфраструктура і нижчий рівень інвестицій. Збереження культурної спадщини вимагає регулярних реставраційних робіт, проведення експертних досліджень і впровадження сучасних технологій охорони. Відсутність такого підходу призводить до втрати значущих об'єктів, що унеможлиблює їх подальше ефективне використання у туристичних цілях.

Недостатня транспортна доступність та відсутність якісної туристичної інфраструктури (дороги, інформаційні центри, сервіси) ускладнюють доступ до багатьох історико-культурних об'єктів регіону, особливо тих, які розташовані у віддалених районах (наприклад, Білгород-Дністровський, Вилкове, Тарутине). Це суттєво обмежує кількість туристів, що можуть відвідати ці місця, а отже – зменшує економічний ефект від їх експлуатації. Необхідна модернізація транспортної мережі, розвиток маршрутів громадського транспорту, а також створення зручних логістичних рішень, які б забезпечили комфортний доступ.

Велика кількість історико-культурних ресурсів регіону не включена в офіційні чи комерційні туристичні маршрути. Це пов'язано як з відсутністю їх належної популяризації, так і з низьким рівнем координації між туристичними

агентствами, місцевими громадами та органами влади. Такий стан справ призводить до нерівномірного розподілу туристичних потоків і концентрації їх здебільшого у великих центрах (місто Одеса). Водночас менш відомі, але не менш цінні об'єкти залишаються поза увагою широкої аудиторії.

Для ефективного управління туристичним потенціалом регіону потрібні висококваліфіковані фахівці: гіді, менеджери туризму, реставратори, культурні менеджери, маркетологи. Наразі відчувається суттєвий дефіцит таких кадрів, що ускладнює організацію якісного туристичного продукту. Відсутність професійної підготовки впливає на якість сервісу, інформативність екскурсій та здатність адаптуватися до сучасних тенденцій у культурному туризмі. Для вирішення цієї проблеми потрібно розвивати спеціалізовані навчальні програми і стимулювати залучення молоді до роботи у сфері культури і туризму.

Останнім, але не менш важливим, є питання недостатнього просування культурної спадщини Одеського регіону на міжнародному та національному рівнях. Відсутність системної маркетингової стратегії, неефективне використання цифрових технологій, слабка комунікація із закордонними туристичними операторами знижують впізнаваність регіону як туристичного напрямку. В умовах глобалізації, коли конкуренція між туристичними DESTINACIAMI зростає, недостатня промоція призводить до втрати потенційних інвестицій та туристичних потоків. Для підвищення привабливості Одещини необхідно створювати комплексні брендингові проєкти, активно використовувати соціальні мережі, залучати ЗМІ, а також інтегрувати регіональні культурні події у світовий культурний календар.

Комплексне подолання цих проблем потребує координації між державними інституціями, місцевими громадами, туристичним бізнесом і громадськими організаціями, а також залучення міжнародних партнерів для обміну досвідом і ресурсами.

Сучасний туристичний ринок динамічно змінюється під впливом

глобалізаційних процесів, кліматичних трансформацій, цифрових інновацій, урбаністичних тенденцій та геополітичної нестабільності. Історико-культурний потенціал Одеського регіону, попри свою багатогранність і привабливість, також не залишається осторонь цих викликів. Їх усвідомлення та глибокий аналіз дозволяють сформувані ефективні підходи до адаптації культурної спадщини до нових реалій.

Таблиця 2.4

Аналіз викликів історико-культурного потенціалу Одеського регіону у
контексті сучасних тенденцій туризму

Виклик	Суть проблеми	Наслідки для Одеського регіону	Рекомендовані дії
Кліматичні зміни та урбанізація	Зміни клімату (підвищення температури, ерозія, зміна вологості) та активна забудова призводять до руйнування історичних об'єктів	Руйнування пам'яток архітектури, втрати елементів культурного ландшафту, порушення міського простору історичних центрів	Створення системи моніторингу пам'яток, впровадження екологічних норм у містобудування
Масовий туризм	Надмірна кількість туристів перевантажує інфраструктуру та спричиняє втрату автентичності	Комерціалізація культури, фізичне зношення об'єктів, витіснення місцевого населення, зниження якості вражень від культурних локацій	Розвиток культурно-освітнього туризму, квотування потоків, розвиток альтернативних маршрутів
Конкуренція між туристичними регіонами	Потреба у якісному просуванні культурного продукту на тлі глобальної конкуренції	Недостатнє позиціонування регіону, низька впізнаваність бренду Одеси на міжнародному рівні, втрата туристів на користь конкурентів	Розробка бренду регіону, цифровий маркетинг, участь у міжнародних туристичних платформах
Війна та зниження туристичного потоку	Повномасштабна війна, небезпека для життя, руйнування інфраструктури	Катастрофічне зменшення кількості іноземних туристів, зупинка зовнішніх інвестицій, падіння доходів туристичної галузі	Створення антикризової програми, внутрішній туризм, реконструкція туристичних об'єктів після завершення бойових дій

Джерело: складено автором

Історико-культурний потенціал Одеського регіону є вагомим активом,

який потребує стратегічного захисту та модернізації в умовах сучасних глобальних трансформацій. Виявлені виклики – кліматичні зміни, масовий туризм, міжрегіональна конкуренція та безпекові ризики – вимагають переосмислення моделей управління туристичним сектором з урахуванням принципів сталого розвитку, цифрової інноваційності та міжнародної кооперації. Необхідне створення інтегрованої регіональної стратегії розвитку туризму, що базується на балансі між збереженням культурної спадщини та її адаптацією до викликів сучасного світу.

Висновки до 2 розділу. У результаті дослідження історико-культурного потенціалу Одеського регіону встановлено, що Одеська область займає важливе місце в рекреаційному просторі України завдяки поєднанню природно-кліматичних ресурсів, транспортної доступності та значного культурно-історичного спадку. Регіон вирізняється багатством об'єктів культурної спадщини – археологічних пам'яток, архітектурних ансамблів, музейних закладів, сакральних споруд і місць історичної пам'яті, що формують основу для розвитку пізнавального туризму. Одеса як культурна столиця Півдня України має високий туристичний потенціал, що базується на багатонаціональному історичному тлі, унікальній архітектурі та розвиненій культурній інфраструктурі. Водночас дослідження виявило низку проблем і викликів, що гальмують повноцінне використання історико-культурного потенціалу регіону: незадовільний стан багатьох об'єктів культурної спадщини, недостатній рівень фінансування, слабка інтеграція культурних ресурсів у туристичні продукти, нестача кваліфікованих кадрів та обмежена інформатизація. Також відзначено потребу у формуванні ефективної регіональної політики, спрямованої на збереження та популяризацію культурної спадщини, розвиток туристичної інфраструктури та стимулювання співпраці між державними установами, громадськими організаціями й приватним сектором. Отже, історико-культурний потенціал Одеського регіону є значущим ресурсом для розвитку туризму, реалізація якого потребує

комплексного, стратегічно орієнтованого підходу.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОДЕЩИНИ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ

3.1 Шляхи розвитку історико-культурної спадщини як бренду Одеського регіону

У контексті розвитку туристичної галузі в Україні та в Одеському регіоні зокрема, надзвичайно важливо спрямувати зусилля на всебічну популяризацію культурної спадщини як одного з основних чинників, що формують унікальність туристичного продукту країни. Активне залучення культурних ресурсів у туристичну діяльність вимагає не лише їх широкої презентації, а й комплексного підходу до організації туристичної інфраструктури та створення високоякісних сервісних послуг, орієнтованих на культурно-історичну специфіку регіонів. Значущим напрямком є також систематичне збереження, охорона та реставрація історичних пам'яток, архітектурних ансамблів, археологічних об'єктів та інших елементів культурної спадщини, які мають виняткову цінність як для національної ідентичності, так і для розвитку туристичної сфери. Забезпечення їхньої цілісності і автентичності є необхідною умовою для формування конкурентоспроможного туристичного продукту, що може конкурувати на міжнародних ринках.

При цьому особлива увага має бути приділена інноваційним підходам до управління культурними ресурсами, які дозволяють не лише зберегти об'єкти, а й підвищити їхню привабливість для різних категорій туристів шляхом інтерактивних програм, мультимедійних технологій та сучасних форм культурно-пізнавального туризму. Інтеграція культурної спадщини у загальнодержавні стратегії розвитку туризму здатна стимулювати економічне зростання, сприяти створенню нових робочих місць та підвищити рівень соціального капіталу місцевих громад. Таким чином, системний і науково

обґрунтований підхід до популяризації культурної спадщини, розвитку відповідної інфраструктури та забезпечення якісних культурно-туристичних послуг має стати пріоритетом державної політики в сфері туризму. Це сприятиме не лише сталому зростанню туристичної галузі, а й збереженню історико-культурної самобутності Одеського регіону як важливого чинника національної ідентичності і культурного діалогу на глобальному рівні.

Таблиця 3.1

Взаємозв'язок культурної спадщини та розвитку туризму в Одеському регіоні

Аспект	Суть
Історико-культурні об'єкти	До культурної спадщини належать архітектурні споруди, історичні місця, музеї та пам'ятки, які приваблюють туристів, зацікавлених у пізнанні історії та культури регіону
Туризм як механізм збереження	Туристична активність сприяє популяризації та підвищенню обізнаності щодо цінності історико-культурних об'єктів, стимулюючи заходи з їх збереження.
Економічний ефект	Туризм, орієнтований на культурну спадщину, генерує прибутки через споживання супутніх послуг: проживання, харчування, екскурсій, сувенірної продукції тощо.
Соціокультурна роль	Подорожі сприяють культурному обміну, збагаченню досвіду та підвищенню взаєморозуміння між різними культурами й національностями.
Інфраструктурний розвиток	Зростання туристичного потоку стимулює створення та вдосконалення інфраструктури – музеїв, готелів, ресторанів, транспортної доступності тощо.

Джерело: складено автором

Культурна спадщина є потужним ресурсом для розвитку туризму в Україні. Вона не лише приваблює мандрівників, а й сприяє збереженню історичних цінностей, підтримці місцевої економіки та соціокультурному розвитку. Для ефективного використання цього потенціалу важливо інвестувати в інфраструктуру, популяризувати культурні об'єкти, а також забезпечити збереження і відновлення історико-культурних пам'яток. Таким чином, культурна спадщина та історико-культурні ресурси туризму виступають у тісній взаємодії, формуючи міцний фундамент для приваблення відвідувачів і поширення унікальних культурних і історичних цінностей

певного регіону. Ці складові не лише слугують основою для розвитку туристичної індустрії, але й відіграють ключову роль у забезпеченні довготривалого збереження культурної самобутності.

Вони сприяють підвищенню інтересу до регіону серед широкої аудиторії як національних, так і міжнародних туристів, пропонуючи їм можливість глибшого ознайомлення з історичними подіями, архітектурними пам'ятками, традиціями та культурними практиками. Завдяки цьому розширюється культурний діалог, посилюється розуміння та повага до історичних надбань, що є важливим чинником соціокультурного розвитку суспільства. Крім того, інтеграція культурної спадщини в туристичний продукт стимулює зростання інвестицій у реставраційні проєкти, розвиток відповідної інфраструктури та інноваційних сервісів, що підвищують якість туристичного обслуговування. Це не лише покращує загальний імідж регіону, а й сприяє економічному розвитку через збільшення надходжень від туристичної діяльності.

Культурна спадщина виступає своєрідним брендом, який функціонує як унікальний ідентифікатор певної країни чи регіону, що відображає комплексну сукупність культурних, історичних, архітектурних та природних характеристик, що вирізняють дану територію серед інших. Цей бренд формується на основі багатого культурного надбання, яке включає традиції, мистецтво, обряди та морально-етичні цінності, що становлять основу колективної ідентичності та самобутності місцевого населення. Унікальність культурної спадщини як бренду полягає в її здатності пропонувати туристам винятковий досвід, який неможливо відтворити у інших регіонах чи країнах. Це створює значний потенціал для залучення як внутрішніх, так і міжнародних мандрівників, які шукають автентичні культурні враження та глибше занурення у традиції й історію місця перебування. Відповідно, культурна спадщина стає не лише фактором культурного збагачення, а й потужним інструментом просування туристичного продукту.

Водночас формування культурної спадщини як бренду має вагоме

економічне значення. Його успішна реалізація сприяє збільшенню туристичного потоку, що позитивно впливає на розвиток регіональної економіки. Зокрема, зростає попит на послуги у суміжних секторах, таких як гастрономія, рекреація, ремесла та інші культурно-орієнтовані галузі, що сприяє створенню нових робочих місць і підвищенню добробуту місцевих громад. Таким чином, культурна спадщина як бренд є стратегічним ресурсом, який забезпечує не лише збереження культурної ідентичності, але й стимулює соціально-економічний розвиток регіону, підсилюючи його конкурентоспроможність на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках.

Для забезпечення ефективного та сталого розвитку туристичної сфери в Одеському регіоні на базі культурної спадщини необхідно враховувати низку важливих проблем і викликів, що впливають на цей процес. Перш за все, надзвичайно актуальним є питання збереження і охорони культурно-історичних об'єктів, які є невід'ємною складовою туристичного потенціалу регіону. В Одеському регіоні наявна значна кількість історичних пам'яток, архітектурних споруд і культурних артефактів, багато з яких перебувають у незадовільному стані та потребують комплексних заходів з відновлення і реставрації.

З метою збереження цих цінних об'єктів для майбутніх поколінь і забезпечення їхнього активного використання у туристичній діяльності, необхідно розробити і впровадити ефективні механізми фінансування реставраційних проєктів, а також залучати додаткові матеріальні, людські та технічні ресурси. Важливо враховувати не лише державне фінансування, але й активізувати співпрацю з приватним сектором, міжнародними фондами та донорськими організаціями, що спеціалізуються на збереженні культурної спадщини.

Крім того, слід звернути увагу на необхідність удосконалення нормативно-правової бази, що регулює охорону культурних пам'яток, а також

посилити контроль за дотриманням правил охорони і раціонального використання культурних ресурсів. Особливу роль відіграє підвищення кваліфікації фахівців у галузі реставрації, музейної справи та культурного менеджменту. Таким чином, лише системний підхід, що поєднує збереження культурної спадщини, мобілізацію фінансових ресурсів та впровадження сучасних управлінських практик, дозволить забезпечити ефективне використання історико-культурного потенціалу Одеського регіону для сталого розвитку туризму і зміцнення його конкурентних позицій як на національному, так і на міжнародному рівнях.

По-друге, для успішного позиціонування Одеського регіону як привабливого культурно-туристичного напрямку на світовій арені необхідно активізувати зусилля з міжнародного просування її культурної спадщини. Це завдання може бути реалізоване шляхом проведення масштабних рекламних кампаній, участі у міжнародних туристичних виставках, культурних форумах та фестивалях, які спрямовані на підвищення обізнаності іноземних туристів про унікальні історико-культурні цінності України. Крім того, важливим аспектом є розвиток стратегічних партнерств з міжнародними туроператорами та залучення іноземних інвестицій у туристичний сектор, що сприятиме не лише збільшенню туристичного потоку, а й впровадженню передових світових практик у сфері культурного туризму.

По-третє, комплексний розвиток інфраструктури, пов'язаної з культурною сферою, є ключовим фактором для створення конкурентоспроможного туристичного продукту. Зокрема, необхідно стимулювати будівництво та модернізацію культурних закладів, таких як музеї, художні галереї, театральні майданчики та інші культурно-мистецькі центри, які здатні не лише зберігати, а й демонструвати багатство національної спадщини. Розвиток таких об'єктів суттєво розширить спектр туристичних послуг і підвищить привабливість регіону для відвідувачів.

Водночас розвиток туристичної інфраструктури повинен включати

удосконалення готельного фонду, забезпечення високого рівня сервісу в готелях, а також створення ефективної транспортної системи, яка гарантує зручне, швидке та безпечне пересування туристів між основними туристичними локаціями. Це передбачає покращення дорожньої мережі, розвиток залізничного, авіаційного та автомобільного сполучення, а також створення комфортних умов для внутрішнього та міжнародного туризму. Такий всебічний підхід до розвитку інфраструктури сприятиме збільшенню тривалості перебування туристів і підвищенню їхньої задоволеності від відвідування культурних об'єктів, що, у свою чергу, позитивно вплине на економічний розвиток регіону та країни загалом.

Розвиток туризму на базі культурної спадщини в Одеського регіону має великий економічний потенціал, але потребує інвестицій і координації зусиль. Держава має підтримувати створення культурних об'єктів, розвиток інфраструктури та проводити промоційні кампанії, а також залучати інвесторів. Важливо також зберігати і популяризувати національні культурні традиції, щоб туристи могли отримати унікальний досвід і краще пізнати історію країни. Успішне збереження спадщини можливе лише за умови ефективної співпраці між владою, експертами та громадськістю, що забезпечить сталий розвиток культурного туризму.

Для успішного, цілеспрямованого та гармонійного відродження культурної спадщини необхідна тісна співпраця між підприємницькою спільнотою та місцевою громадою. Важливо залучати громадян до процесів збереження спадщини, щоб вони могли брати активну участь у прийнятті рішень щодо розвитку територіальної спадщини і громадських просторів. У табл. 3.2 наведено ключові напрямки, які сприяють формуванню відповідального ставлення місцевої громади до охорони культурної спадщини.

Ефективне збереження культурної спадщини можливе лише за умови активної участі місцевої громади та співпраці з підприємницьким сектором.

Впровадження комплексних заходів із популяризації знань, розробки програм охорони та консультаційних сервісів стимулює відповідальне ставлення та забезпечує сталий розвиток культурного середовища.

Таблиця 3.2

Основні напрями формування відповідального ставлення громади до
збереження культурної спадщини

Аспект	Опис
Гармонійне відродження спадщини	Успішне відновлення культурної спадщини можливе лише за умови спільних дій бізнесу та місцевої громади, спрямованих на досягнення єдиних цілей.
Інтеграція громадян	Рекомендується залучати громадян до процесів збереження культурної спадщини, що дозволить їм брати участь у прийнятті колективних рішень щодо розвитку територіальної спадщини та громадського простору
Формування ставлення громади	Спрямування уваги громади на збереження спадщини можна реалізувати через:
- Розвиток знань	Активне поширення інформації про унікальні особливості спадщини конкретного історичного міста.
- Програми збереження	Розробка програм збереження історичного ландшафту та впровадження правил регулювання забудови.
Консультації для мешканців	Надання порад та методик місцевим жителям щодо охорони та збереження культурних об'єктів.

Джерело: складено автором

Місцева влада має переконувати громаду в важливості культурної спадщини для розвитку міста, залучаючи незалежні інституції, що не залежать від державного фінансування. Науковці та громадські організації повинні відігравати ключову роль у формуванні культурної політики, здобуваючи підтримку місцевих жителів, для яких збереження спадщини є пріоритетом. Рекомендується впроваджувати спільні проєкти, організовані місцевою громадою, особливо у малих містах, де варто оживити традиційні сфери економіки та розвивати послуги для жителів і гостей. Відновлення зв'язків між владою, громадою та соціальними групами сприятиме реалізації програм збереження спадщини та створенню нових робочих місць.

Загрози культурній спадщині становлять урбанізація, старіння населення та скорочення сільських громад, носіїв народних традицій. Тому важливо створювати ініціативні групи для збору і збереження інформації про

нематеріальну спадщину, що також стимулюватиме молодих фахівців до вивчення фольклору та народного мистецтва.

Важливим чинником культурного розвитку є впровадження освітніх програм, що активізують зацікавлених і ініціативних осіб, стимулюючи їх до організації різноманітних заходів – фестивалів, волонтерських таборів, семінарів, конференцій, освітньо-туристичних подій, а також святкування днів міста та важливих історичних подій, пов’язаних із місцевою, регіональною чи національною історією.

Культурна спадщина виступає потужним іміджевим ресурсом для розвитку туризму в Україні та в Одеському регіоні, зокрема. Вона являє собою багатий комплекс архітектурних, історичних, мистецьких та етнічних цінностей, які є унікальними для кожного регіону. Ефективне використання цієї спадщини як бренду може значно посилити привабливість країни для туристів, що цікавляться культурою, історією та мистецтвом.

Для успішного створення та просування бренду культурної спадщини України важливо впроваджувати комплексний підхід, який включає різноманітні заходи і проєкти. В таблиці 3.3 наведені ключові напрями діяльності, що сприяють ефективному розвитку культурного туризму та підвищенню привабливості регіону на міжнародній арені.

Таблиця 3.3

Основні напрями формування бренду культурної спадщини Одеського регіону

Напрями формування бренду культурної спадщини	Опис заходів та ініціатив
1	2
Тематичні маршрути	Розробка спеціалізованих маршрутів, що охоплюють основні історичні та культурні об’єкти різних регіонів, наприклад, «Маршрут стародавніх міст», «Шлях мистецтва», «Етнічна спадщина» тощо
Фестивалі та культурні події	Проведення різноманітних фестивалів, виставок, концертів та інших заходів, які підкреслюють багатство культурного надбання країни. До них також належать національні свята, ярмарки та фольклорні вистави

Завершення табл. 3.3

1	2
Екскурсії та освітні програми	Організація туристичних екскурсій з глибоким ознайомленням з історією, архітектурою, мистецтвом та традиціями регіонів, а також створення навчальних програм для учнів і студентів.
Рекламні кампанії	Створення ефективних промо-матеріалів, відеороликів, путівників та іншого контенту, що демонструє культурне різноманіття України та стимулює туристів обирати країну для подорожей.
Співпраця з місцевими громадами	Залучення жителів до розвитку туризму через створення громадських об'єднань, які організовують туристичні заходи та надають послуги відвідувачам.
Інфраструктура та сервісне забезпечення	Поліпшення туристичної інфраструктури, що включає реставрацію пам'яток, розвиток готелів, ресторанів, магазинів із сувенірами та інших сервісів для комфортного перебування туристів

Джерело: складено автором

Реалізація бренду культурної спадщини може значно підвищити привабливість Одеського регіону для туристів, зацікавлених у культурі, історії та мистецтві. Водночас важливо зберігати баланс між розвитком туризму і охороною спадщини, щоб уникнути її пошкодження.

Основні виклики для розвитку культурного туризму в Одеському регіоні:

- недостатнє фінансування, яке стримує реставрацію пам'яток і розвиток інфраструктури;
- потреба модернізувати музеї та історичні об'єкти для кращого обслуговування гостей;
- відсутність ефективних маркетингових стратегій для просування регіональної культурної спадщини;
- недостатній розвиток готелів, ресторанів, транспортної та іншої туристичної інфраструктури;
- низька увага держави до розвитку туризму на основі культурної спадщини регіону;
- обмежена доступність культурних об'єктів через слабку транспортну і інформаційну інфраструктуру;

- відсутність координації між місцевими та регіональними органами влади, що ускладнює комплексний розвиток туризму;

- загроза вандалізму і забруднення пам'яток, що вимагає додаткових заходів охорони.

Для подолання цих проблем необхідно покращити туристичну інфраструктуру, забезпечити якісне обслуговування, активізувати координацію між владою та громадою. Це допоможе зробити культурну спадщину Одещини більш доступною і привабливою для відвідувачів з України та світу, формуючи позитивний імідж регіону як туристичного центру.

На рис. 3.1 пропонуємо ключові напрямки розвитку культурної спадщини Одеського регіону у сфері туризму, які варто враховувати.

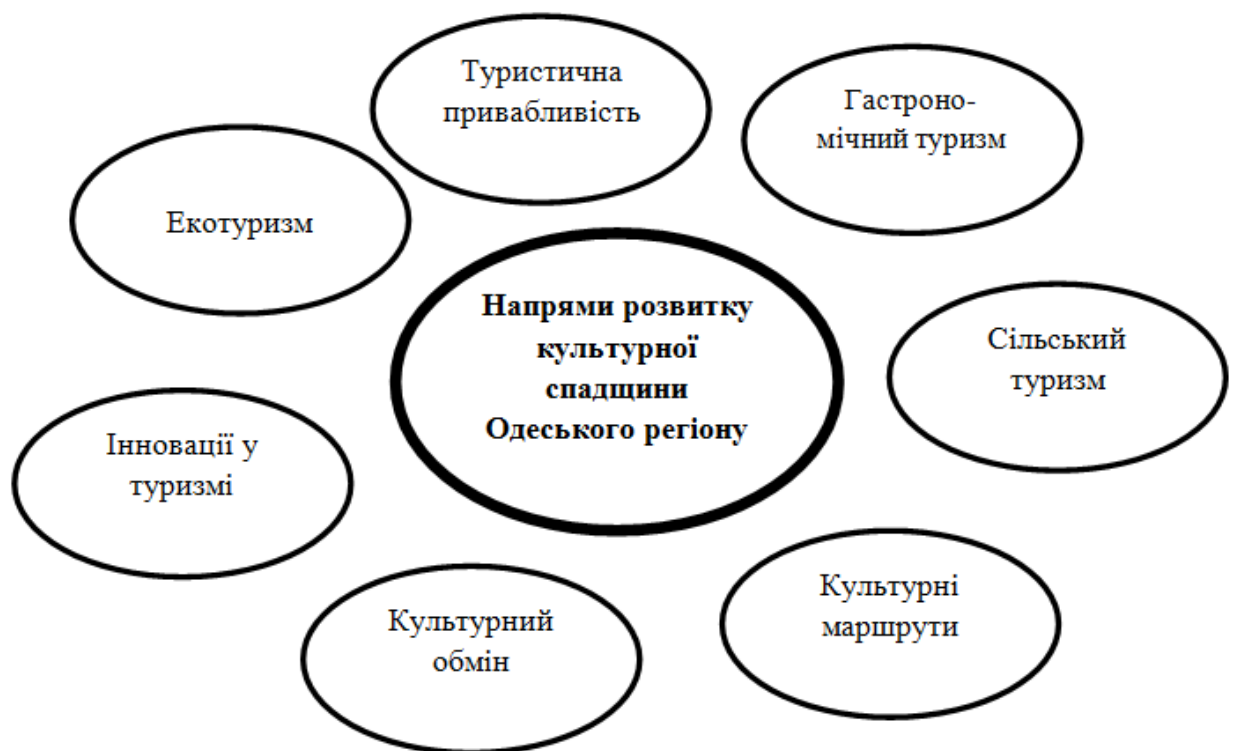

Рис. 3.1 Перспективи розвитку культурної спадщини Одеського регіону
Джерело: складено автором

Отже, розвиток культурної спадщини Одеського регіону як туристичного ресурсу має великий потенціал для залучення різних категорій

відвідувачів. Поєднання унікальної історії, традицій, гастрономії та природних багатств створює конкурентні переваги для регіону. Впровадження сучасних технологій і активна співпраця з місцевою громадою та міжнародними партнерами сприятимуть сталому розвитку туризму, збереженню культурної спадщини і підвищенню привабливості Одеської області на туристичній карті України та світу.

3.2 Стратегії збереження та просування історико-культурної спадщини Одеського регіону

Воєнний конфлікт на території України значно ускладнює процеси збереження та популяризації культурної спадщини, що вимагає від державних інституцій та громадськості впровадження специфічних заходів, спрямованих на охорону та захист історико-культурних цінностей. З початку широкомасштабного вторгнення російських військ 24 лютого 2022 року понад 450 об'єктів матеріальної культурної спадщини в Україні зазнали суттєвих пошкоджень або були повністю знищені. Особливо критичною є ситуація з об'єктами, що входять до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, багато з яких опинилися під прямою загрозою руйнування. У зв'язку з цим Міністерство культури та інформаційної політики України ініціювало створення спеціального фонду для збору коштів, які будуть спрямовані на реставрацію та відновлення пошкоджених культурних пам'яток.

Захист культурної спадщини слід розглядати не лише як питання культури, але й як важливий елемент економічної та національної безпеки країни. Втрата історико-культурних об'єктів має далекосяжні наслідки, оскільки ці цінності виконують багатофункціональну роль — вони сприяють освітньому розвитку, вихованню громадян, підвищенню культурного рівня населення і водночас є символами національної ідентичності та державності. Важливо наголосити, що ефективна пропаганда об'єктів культурної спадщини

не лише залучає до їх збереження фахівців, громадські організації та міжнародні структури, а й позитивно впливає на розвиток туризму, збільшуючи туристичний потік та економічний потенціал відповідних регіонів.

Особливу увагу варто приділити Одеському регіону, який має багатий історико-культурний потенціал, але одночасно через своє стратегічне розташування перебуває у зоні підвищеного ризику через військові дії. Культурні пам'ятки Одеської області, включаючи архітектурні ансамблі, історичні будівлі, музеї та інші об'єкти, потребують особливого захисту, адже їх пошкодження чи знищення матиме негативні наслідки не лише для регіону, а й для національної культурної спадщини в цілому. Окрім прямої фізичної загрози, в регіоні спостерігаються виклики щодо забезпечення доступності культурних об'єктів, збереження їх цілісності та інтеграції у туристичні маршрути.

В умовах воєнного стану держава має запровадити ефективні механізми регулювання обігу культурних цінностей, що забезпечить їх захист від незаконного вивезення, пошкодження чи знищення. Такий підхід сприятиме не лише зміцненню національної самосвідомості, але й підвищенню стійкості держави в цілому, оскільки збереження культурної спадщини є фундаментом національної ідентичності. З урахуванням важливості культурних об'єктів для іміджу України на міжнародній арені, їх охорона набуває стратегічного значення в контексті безпеки країни.

Таким чином, комплексний та системний підхід до захисту культурної спадщини, особливо в таких регіонах, як Одеський, є надзвичайно актуальним. Він повинен поєднувати державні ініціативи, активну участь місцевих громад та міжнародну співпрацю, що дозволить не тільки зберегти цінні культурні ресурси, але й сприятиме відновленню туристичного потенціалу регіону після завершення воєнних дій. Забезпечення збереження культурних цінностей є невід'ємною складовою не лише культурної, а й національної безпеки,

сприяючи формуванню сильного, цілісного та конкурентоспроможного туристичного бренду Одеської області та України загалом.

Вважаємо за необхідне запропонувати комплексну стратегію збереження та популяризації культурної спадщини України, яка базується на всебічному підході та включає активну взаємодію між громадськими ініціативами й державними структурами, а також спрямована на підтримку інноваційних рішень і впровадження сучасних технологій.

Таблиця 3.4

Стратегічні заходи зі збереження та просування культурної спадщини в
Одеському регіоні

Напрямок	Рекомендації щодо реалізації в Одеському регіоні
Розробка та впровадження програм збереження та реставрації	В Одеському регіоні необхідно ініціювати комплексні програми з охорони та реставрації історико-культурних об'єктів, що передбачають тісну координацію між місцевими органами влади та громадськими об'єднаннями
Формування фонду підтримки культурної спадщини	Слід створити регіональний фонд, який буде акумулювати кошти від державних установ, приватних інвесторів і міжнародних донорів для фінансування проєктів збереження культурних пам'яток Одеської області
Створення центрів культурної спадщини та інновацій	В Одеських містах та історичних населених пунктах рекомендується організувати спеціалізовані центри, які об'єднують фахівців-реставраторів, архітекторів та технологічних інноваторів для розробки сучасних методів охорони спадщини
Залучення молодіжних та освітніх ініціатив	Для підвищення обізнаності молоді про цінність культурної спадщини регіону варто впровадити освітні програми, конференції та курси, а також підтримувати молодіжні ініціативи, пов'язані з вивченням та збереженням історії Одеси та області.
Використання віртуальної та розширеної реальності	Розвиток цифрових технологій у регіоні дозволить створювати інтерактивні віртуальні тури по культурних об'єктах Одеси та навколишніх історичних місцях, що підвищить туристичну привабливість регіону.
Партнерство з міжнародними організаціями та фондами	Варто активізувати співпрацю з міжнародними фондами та організаціями, які займаються охороною культурної спадщини, з метою обміну досвідом та залучення зовнішнього фінансування для проєктів Одеського регіону.

Джерело: складено автором

Безумовно, запропоновані рекомендації виступають фундаментальними складовими комплексної стратегії збереження і популяризації культурної спадщини України, що орієнтована на її сталий розвиток, захист і ефективне використання як одного з ключових факторів туристичного бренду країни. У цьому контексті особливе значення має розвиток культурної спадщини Одеського регіону, який володіє унікальними історичними пам'ятками, багатою культурою, традиціями та своєрідним архітектурним надбанням, що робить його надзвичайно привабливим для туристів.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що культурна спадщина, особливо в такому багатогранному та історично важливому регіоні, як Одещина, має всі шанси стати вагомим туристичним брендом національного та міжнародного рівня. Відновлення, реставрація та збереження унікальних історичних і культурних об'єктів, а також проведення цілеспрямованих рекламних кампаній із залученням новітніх медіа і цифрових технологій сприятимуть підвищенню туристичної привабливості регіону. Особливу роль відіграє покращення туристичної інфраструктури — модернізація транспортних шляхів, створення комфортних готельних комплексів, розвиток ресторанної сфери, що відтворює національні гастрономічні традиції. Всі ці складові формують умови для сталого збільшення туристичного потоку і сприяють економічному зростанню регіону.

Культурна спадщина Одеського регіону може стати потужним локомотивом економіки, оскільки розвиток туристичної галузі не лише збільшить надходження до місцевого бюджету, а й відкриє додаткові робочі місця, сприятиме розвитку суміжних сфер — ремесел, мистецтва, гастрономії та сервісу. Крім того, популяризація культурних цінностей сприятиме формуванню і посиленню національної ідентичності мешканців регіону, підвищенню культурного рівня та патріотизму.

Окрему увагу слід приділити рівню обслуговування туристів, що є критично важливим фактором для формування позитивного враження від

подорожі. Це стосується створення максимально комфортних умов для перебування відвідувачів – якісних готельних послуг, зручної логістики, інноваційних сервісів у сфері громадського транспорту та екскурсійного обслуговування. Відтак підвищується загальний рівень задоволеності туристів, що стимулює повторні візити та позитивні відгуки, формуючи довготривалу лояльність до туристичного продукту регіону.

З огляду на сучасні реалії, зокрема наслідки військового конфлікту, питання безпеки туристів набуває особливої ваги. Для забезпечення надійного захисту відвідувачів слід запровадити комплексну систему контролю, що включає взаємодію правоохоронних органів, охоронних структур та органів місцевого самоврядування. Така система має гарантувати безпеку туристів від можливих загроз – кримінальних, шахрайських чи інших – і створювати умови для безпечного і спокійного перебування. У цьому контексті доцільним є розвиток інформаційних платформ та мобільних застосунків, що інформують туристів про безпекові ризики та надають оперативну допомогу.

Варто також врахувати, що після завершення воєнних дій туристична індустрія, зокрема в Одеському регіоні, зазнає значних трансформацій. Планування міського простору зміниться із врахуванням безпекових заходів, у музеях і культурних центрах буде впроваджено чіткі плани евакуації цінних експонатів та процедури реагування на надзвичайні ситуації. Такі кроки підвищать рівень готовності до можливих загроз і посилять захист культурної спадщини.

Загалом розвиток туристичного потенціалу на основі культурної спадщини в Одеському регіоні та Україні загалом є надзвичайно перспективним напрямом, який може стати вагомим чинником економічного піднесення. Водночас це потребує збалансованого, продуманого підходу, що передбачає достатнє фінансування, міжсекторальну координацію, залучення фахівців, інноваційні рішення та увагу до збереження культурних цінностей у первозданному вигляді. Такий підхід сприятиме не лише розвитку туризму, а

й зміцненню національної ідентичності, формуванню позитивного іміджу регіону та країни на світовій арені.

Висновки до 3 розділу. Аналіз напрямів удосконалення використання історико-культурного потенціалу Одещини в туристичній сфері засвідчив необхідність цілеспрямованого формування регіонального бренду на основі культурної ідентичності, історичної унікальності та багатонаціонального спадку краю. Історико-культурна спадщина може слугувати потужним інструментом брендингу території, підвищення її туристичної привабливості та зміцнення конкурентоспроможності на внутрішньому й міжнародному туристичних ринках. Визначено, що для ефективного позиціонування Одеського регіону як центру культурно-пізнавального туризму необхідно впроваджувати інноваційні підходи до інтерпретації спадщини, активізувати подієвий туризм, залучати креативні індустрії та сучасні комунікаційні технології. Стратегії збереження і просування історико-культурної спадщини мають ґрунтуватися на принципах сталого розвитку, партнерстві влади, бізнесу та громадськості, з урахуванням міжнародного досвіду та національних пріоритетів у сфері культурної політики. Збереження об'єктів спадщини, їх реставрація, модернізація інфраструктури, розвиток туристичних маршрутів і створення системи інтегрованого просування є ключовими умовами ефективного використання культурного ресурсу. Отже, системний підхід до управління історико-культурним потенціалом Одещини відкриває перспективи для сталого розвитку туристичної сфери, підвищення якості туристичних послуг і збереження культурної спадщини для майбутніх поколінь.

ВИСНОВКИ

1. Вивчені складові та специфіка історико-культурних туристичних ресурсів. Історико-культурні туристичні ресурси охоплюють широкий спектр об'єктів та явищ, що відображають історичну спадщину та культурну ідентичність певної території. До них належать пам'ятки архітектури, археологічні знахідки, музеї, мистецькі твори, традиційні ремесла, усна народна творчість, фестивалі та обряди. Специфіка таких ресурсів полягає у їхній унікальності, автентичності та глибокому зв'язку з історичним розвитком регіону. Вони не лише приваблюють туристів, а й формують культурну свідомість, сприяють збереженню традицій і розвитку креативних індустрій.

2. Досліджено організаційні аспекти розвитку пізнавальних турів на основі історико-культурних ресурсів. Організація пізнавальних турів, що базуються на історико-культурних ресурсах, потребує системного і комплексного підходу. Важливо ретельно розробляти маршрути, які враховують як інтереси туристів, так і можливість збереження об'єктів. Професійна підготовка екскурсоводів, які володіють глибокими знаннями та вміють цікаво і доступно донести інформацію, є ключовим фактором успіху. Не менш важливим є партнерство з місцевими органами влади, культурними інституціями та громадами для підтримки сталого розвитку туризму.

3. Розглянуто міжнародний досвід використання історико-культурного потенціалу у туристичній діяльності. Світова практика свідчить, що успішне використання історико-культурного потенціалу в туризмі базується на збалансованому поєднанні збереження культурної спадщини та розвитку інноваційних туристичних продуктів. Країни з розвинутим культурним туризмом активно впроваджують методи сталого управління, що дозволяє мінімізувати негативний вплив масового туризму на пам'ятки та природне середовище. Значну роль відіграє участь місцевих громад, які не лише беруть активну участь у збереженні культурної спадщини, а й отримують економічні

вигоди від туризму. Інновації у формі інтерактивних виставок, тематичних фестивалів, креативних турів та цифрових технологій роблять історико-культурні ресурси більш доступними і привабливими для різних категорій туристів, сприяючи популяризації культурної спадщини на міжнародному рівні.

4. Проаналізовано місце Одеської області у рекреаційному потенціалі України. Одеська область посідає важливе місце серед регіонів України за своїм рекреаційним потенціалом завдяки вигідному географічному розташуванню на узбережжі Чорного моря, багатству природних ресурсів та значній історико-культурній спадщині. Регіон є привабливим для різних видів туризму, зокрема пляжного, культурного, гастрономічного та пізнавального. Однак для повноцінного використання цього потенціалу необхідно розвивати інфраструктуру, підвищувати якість сервісу та створювати комплексні туристичні продукти, що враховують особливості місцевої природи і культури.

5. Досліджено культурно-історичні об'єкти Одеської області в контексті туристичного потенціалу. Культурно-історичні об'єкти Одеської області, серед яких виділяються архітектурні пам'ятки, музеї, фортеці, унікальні історичні комплекси та традиції, становлять потужний ресурс для розвитку туризму. Вони відображають багатшарову історію регіону та надають унікальні можливості для пізнавальних і тематичних турів. Водночас для максимального залучення туристів важливо забезпечити належний рівень охорони та популяризації цих об'єктів, а також інтегрувати їх у туристичні маршрути.

6. Визначено проблеми та виклики у використанні історико-культурного потенціалу Одеського регіону для туристичних цілей. Серед основних проблем є недостатнє фінансування охорони пам'яток, низький рівень інформаційної підтримки та популяризації, відсутність чіткої координації між зацікавленими сторонами, а також обмежена туристична інфраструктура в

деяких локаціях. Додатково регіон стикається з викликами, пов'язаними із збереженням автентичності об'єктів під впливом масового туризму та ризиком деградації культурної спадщини.

7. Запропоновано шляхи розвитку історико-культурної спадщини як бренду Одеського регіону. Для створення сильного бренду регіону на основі історико-культурної спадщини необхідно формувати цілісні туристичні продукти, що об'єднують унікальні пам'ятки, традиції та культурні події. Важливо активізувати співпрацю між владою, бізнесом і місцевими громадами, впроваджувати сучасні маркетингові інструменти, зокрема digital-маркетинг, а також організовувати тематичні фестивалі, культурні маршрути і мистецькі заходи, які підкреслять унікальність регіону.

8. Запропоновано стратегії збереження та просування історико-культурної спадщини Одеського регіону. Стратегії мають бути спрямовані на поєднання збереження культурної спадщини з її активним використанням у туризмі. Це включає впровадження стандартів охорони пам'яток, розвиток сталих туристичних практик, освіти і просвітницьку роботу серед місцевого населення і туристів. Для ефективного просування слід використовувати мультимедійні комунікації, розвивати партнерства з міжнародними культурними та туристичними організаціями, а також впроваджувати інноваційні технології, що забезпечують доступність та інтерактивність культурного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кісельова А. С. Роль історико-культурних об'єктів у формуванні туристичного іміджу Одеси. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України»*. 10 квітня, 2025 р., м. Одеса. С. 242-246.
2. Зарічняк А.П. Напрями стратегії відновлення та розвитку туристично-рекреаційного потенціалу України із залученням інвестицій. *Академічні візії*. 2023. Вип. 18. URL: <https://www.academyvision.org/index.php/av/article/view/875/790> (дата звернення: 10.03.2025).
3. Зарічняк А.П. Основні підходи до визначення ефективності подієвого туризму як інструменту економічного розвитку регіону. *Карпатський край. Наукові студії з історії, культури, туризму*. 2015. №6–7. С. 156–162.
4. Никига О. Пізнавальний туризм: сутність та особливості організації. *Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туризму в регіонах України : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (18–19 травня 2017 р., м. Львів)*. Львів, 2017. С. 81–84.
5. Оробчук Б. Перспективи розвитку екологічного та культурно-пізнавального туризму в зоні дністровського каньйону. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2008. Вип. 1 (1). С. 128–133.
6. Перемозова І.В., Філюк СМ., Зарічняк А.П. Вплив кризових процесів на туристично-рекреаційний потенціал України: ретроспективний аналіз даних 2014–2022 рр. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. Т. 34. С. 296–305.
7. Шикіна О., Нечева Н. Дослідження стану музейного господарства в Україні. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету : зб. наук. праць*. Одеса, 2019. № 9–10 (272–273). С. 146–162.

8. Діденко, К.Д. Роль історичних міст України в розвитку внутрішнього туризму. Український географічний журнал, 2014. № 3. С. 52–56. URL: <https://doi.org/10.15407/ugz2014.03.052> (дата звернення: 21.03.2025).
9. Гродзинський, М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір. (Т. 2). К.: Київський університет, 2005. 503 с.
10. Орлова М.Л. Ресурси етнічного туризму регіону: суспільно-географічна оцінка (на матеріалах Одеської області) : автореф. дис канд. геогр. наук : 11.00.02. Одеса, 2009. 20 с.
11. Ніколаєва О.І. Рекреаційний господарський комплекс Одеського регіону : автореф. дис. канд. геогр. наук : 11.00.02. Харків, 2018. 20 с.
12. Туристична діяльність в Україні у 2021 році : Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України, 2021. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/05/zb_td_2021.pdf (дата звернення: 13.04.2025).
13. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III. Редакція від 07.06.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 13.03.2025).
14. Державний реєстр нерухомих пам'яток України. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/officialcategory?cat_id=244910406 (дата звернення: 20.03.2025).
15. Про впорядкування справи обліку та охорони пам'ятників архітектури на території Української РСР. Постанова Ради Міністрів Української РСР від 24.08.1963 р. № 970. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/970-63-%D0%BF> (дата звернення: 20.03.2025).
16. Пам'ятки України: енциклопедія пам'яток. URL: <http://encyclosights.com/?ln=3> (дата звернення: 11.04.2025).
17. План заходів із реалізації у 2021–2023 роках Стратегії розвитку Одеської області на період 2021–2027 років. Додаток до рішення Одеської обласної ради від 03 березня 2020 року № 1229- VIII. URL: <https://oda.odessa.gov.ua/social-economic/strategy21-27> (дата звернення:

04.03.2025).

18. Програма розвитку туризму і курортів в Одеській області на 2017–2020 роки. Додаток до рішення Одеської обласної ради від 23.12.2016 р. № 285-VIII. URL: <https://oda.odessa.gov.ua/statics/pages/files/5a58d0f18f339.pdf> (дата звернення: 04.04.2025).

19. Філюк С.М., Зарічняк А.П. Ідентифікація загроз екосистемному відновленню безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України у воєнний час. Академічні візії. 2023. Вип. 16. URL: <https://www.academyvision.org/index.php/av/article/view/137/125> (дата звернення: 03.04.2025).

20. Машіка Г.В., Горюнова К.А. Правові та економічні аспекти туристичної галузі України під час пандемії COVID-19. Інвестиції: практика та досвід. 2021. №3. С. 5–11.

21. Мережа організацій з управління дестинаціями України (DMO) / Національна туристична організація України. URL: https://nto.ua/dmonetwork_ua.html (дата звернення: 01.04.2025).

22. Михайліченко Г.І. Інвестиційне забезпечення інноваційних процесів підприємств індустрії туризму. Інвестиції: практика та досвід. № 6. 2011. С. 3-8.

23. Національна туристична інвестиційна платформа: URL: https://www.ntoukraine.org/investmentwhyukraine_ua.html (дата звернення: 01.03.2025).

24. Носирєв О., Деділова Т., Токар І. Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. Соціально-економічні проблеми і держава. 2022. Вип. 1 (26). С. 55–68.

25. Овчинніков О. Заповідні території під час війни. Відновити міста буде простіше, ніж природу. URL: <https://eco.rayon.in.ua/topics/514206-zapovidni-teritorii-pid-chas-viyni-vidnoviti-mista-bude-prostishe-nizh-prirodu> (дата звернення: 01.04.2025).

26. Омельчук О., Садогурська С. Природа та війна: як військове

вторгнення Росії впливає на довкілля України. URL: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html> (дата звернення: 10.04.2025).

27. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 №2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 01.04.2025).

28. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 №1264-XII. Редакція від 08.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 01.04.2025).

29. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 №2456-XII. Редакція від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 10.04.2025).

30. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. Редакція від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text> (дата звернення: 10.04.2025).

31. Яременко С.Г. Народна сакральна архітектура України як ресурс для пізнавальних видів туризму. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки». 2016. Вип. 5. С. 142-148.

32. Яременко С.Г. Сувенірна продукція в туризмі . Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання»: 24-25 березня 2016 року, м. Черкаси: у 2-х томах / М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. - Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2016. – Т.1.– С. 276-280.

33. Павлоцький В. Я. Статистична оцінка кількісних індикаторів регіональних ринків організованого туризму // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. Праць. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2017. Вип. 1. № 64. С. 236–246.

34. Павлоцький В.Я., Герасименко В. Г. Податкове регулювання

туристичного сектору України в контексті світового досвіду. Перспективи розвитку туризму в Україні: зб. наук. праць Київського університету туризму, економіки і права. 2019. Вип. 1. С. 222–244.

35. Нечева Н.В., Давиденко І.В. (2022) Роль бренду в підвищенні привабливості туристичних дестинацій. Причорноморські економічні студії. (76). С. 267-271.

36. Yaromenko S., Shykina O., Niecheva N. (2019) Wooden sacral architecture as an object of cultural tourism in Ukraine. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. (28 (4)). P. 661-672.

37. Nezdoyminov S.G. Investment vectors of regional tourism infrastructure development . Науковий вісник Полісся. 2016. № 4 (8), ч. 1. – С.196 – 201.

38. Нездоймінов С. Г. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку: монографія /за заг. ред. професора В. Г. Герасименка; авт. кол.: В. Г. Герасименко, С. С. Галасюк, С. Г. Нездоймінов та ін. - Одеса: «Астропринт», 2013. 304 с.

39. Нездоймінов С. Г. Роль брендинга туристических территорий в развитии секторальной экономики региона // Соціально-економічні аспекти розвитку національної економіки в умовах перманентних кризових явищ / монографія: під ред. д.е.н., професора О.О. Непочатенко. – Умань: СПД Сочінський, 2015. – 424 с. С.108-116.

40. Нездоймінов С. Г. Брендинг как составляющая стратегии развития туристического региона. Problems of social and economic development of business: Collective monograph. - Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada, 2014. 408 p. P. 78 - 86.

41. Нездоймінов С. Г. Державне - приватне партнерство як механізм інноваційно – інвестиційного розвитку регіональної сфери туризму / С. Г. Нездоймінов, Н. М. Андрєєва. Socio-economic problems of management: Collective monograph. – Thorpe - Bowker®, Melbourne, Australia, 2015. P. 264-271.

42. Нездоймінов С. Г. Проблеми розвитку туристичного руху на підприємствах водного транспорту України. Управлінська, фінансова та маркетингова діяльність підприємств в умовах нестійкої економіки: монографія / за заг. ред. К.Ф. Ковальчука – Дніпропетровськ: Пороги, 2016. - 516 с. С. 164 -172.